

BALOGH PÁL

A MAGYAR FAJ URALMA.

BUDAPEST

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSÉNEK KIADÁSA.

Minden jog fentartva.

A magyar faj uralma.

Mikor a magyar nemzet a millennium határ-jeléhez megérkezett, üdvözlő és bíráló hangok köszöntöttek világszerte. A bírálatok érdekesen szóltak, egyik-másik elég szigorúan ítelt.

E véleményysorban a legszélsőbb felfogás csodálkozni látszott azon, hogy Magyarország *sokajkú* népességgel ezer éven át *nemzeti* állam maradt. A népesség állandó poliglott jellegét úgy értelmezte, hogy a magyar fajban nem nagy a beolvasztó erő, a többi népfajok sem eléggé hozzáolvadók, a magyar etnikai életből tehát éppen az hiányzik, ami Európa legtöbb államában életfeltétel.

Magyarország azonban mégis megélt; nemzeti jellegét sok fajelemből álló népessége dacára megtartotta s a világrész legrégibb államai sorában ma övé az első helyek egyike. Mindezekre a bíráló nem talált magyarázatot, rajtuk csak csodálkozni tudott.

Mi nem csodálni, hanem vizsgálni kívánjuk e tényeket. Megkeressük okát, amiért Magyarország — sokajkú népességgel — nemzeti állam tudott maradni mindenha: úgy a törzs-szerkezet, mint a rendiség s a népképviselési rendszer idejében.

Megnézzük e végből a kettős kérdést közelről:

miért nem követte az *etnikai fejlődés* Magyarországon is a *történeti élet* nyomait, miként más államokban? s miért, hogy a magyar királyság mégis *túlélhette* világ-részünk *minden régi államalakulását*?

I.

A középkori térképből, mely a magyarok eljövetelekor Európát ábrázolta, egyedül Magyarország határvonalai tartották meg napjainkig régi természetes alakjukkal régi jogerejüket.

A többi Európára alig lehet ma már ráismerni.

Hogy őseink a Duna-völgyet elfoglalták, túl a Lajtán egész a Rajnáig, a mai *Ausztria* és *Németország* helyén a keleti frank birodalom feküdt, az utolsó Karolingok jogara alatt. Túl a Morva vízén azok a rommaradványok hevertek, amiket Árpád a Szvatopluk Nagy-Morvaországból meghagyott. A *csehek* földjén a 12 törzs még lazán függött össze s a frank uralkodók oltalmát kereste. Politikai nemzetté egyesülésük később történt, de a magyar csapatok beütései sietteték e szervezkedést.

Lengyelországban a törzsek szövetségéből az első Piasztok uralma alakított államot, alig 50 évvel a magyar honfoglalás előtt.

A *szarmáta rónán*, a mai Oroszországban, a norman eredetű skandináv varégek uralkodtak, sok apró szláv törzs fölött.

A *Balkán-félszigeten* a bizanci császárság másodvirágzását élte. A görög hegemoniának meghódoltak a dél-szláv jövevény-népek: a szerb, s a horvát törzsek nagyrésze, a szlavizált altai bolgárok s a félig szlavizált vlahok vagy románok.

Itália darabokban feküdt: a római császa, koronát Arnulf frank király, a lombard vaskoronát

friauli Berengár viselte; Velence akkor függetlenítette magát Bizanc hatalma alól; Romagnában a pápa uralkodott; Toskána önálló grófság, Nápoly görög gyarmat, Szicília arab tartomány volt.

A *pyrenaei félsziget* véres harcterén a gót eredetű kiskirályságok s az arab kalifátus változó szerencsével vívták az ország birtoklásáért hétszáz éves háborújokat. Ibériából csak aztán lehetett Spanyolország.

Túl a Rajnán, a mai *Franciaország* helyén, a nyugati frank birodalom Karoling királyai uralkodtak; kezükben széthullott Nagy Károly gall hagyatéka: külön szakadt a breton, a burgundi, a baszk s, a pyrenaei hegylánc körül, a gót örökrész; míg északon a normannok foglalták el a nevükről hívott Normandiát.

A *brit* szigeteken bevégeződött az ó-gaél és kelta-brit őslakosság összeolvadása Hengist és Horsa angeln-saxo népével, de nemzetté fejlődni nem volt idejük: a dán hódítás korszaka már közeledett.

A *skandináv félsziget* száz évek óta a törzsek háborúságától forrongott s csak lassan bontakoztak ki a svéd, norvég és dán királyság első körvonalai, hogy újra eltűnjenek.

Ebből az Európából nem maradt kő kövön! Államai mind eltávoztak, népei is nagyrészt átalakultak.

A *keleti frank* királyok a szász dinasztia óta német királyoknak nevezik magukat s a germán törzsek rendjei fölveszik a közös német nevet. Ezzel megindul a *német* nemzeti élet. De száz évekig tart a küzdelem, míg politikai szervezkedését befejezheti.

A *nyugati frank* királyság a IX. században távol áll még attól, hogy francia államnak legyen tekinthető. A Merovingok korábbi száz éveit ép oly kevéssé szá-

mítanak a francia történelemhez, ahogy nem volt igazi francia élet a Karolingok alatt sem. Nemzeti közszellem csak a Kapeting királyok alatt kezdett ébredni. A frank, burgundi, gót, breton, norman és baszk törzsek összeforrása az Anglia ellen viselt száz éves háborúság közepett vált teljessé.

Itália északi részében sokáig a német, délre a norman hegemonia vezet; mindkettőt megviselik a ghibellin és guelf pártok harcai. E földrengések talajában fogan meg s éri első virágzását az *olasz* nemzeti öntudatosság, s vele az örökszép olasz renaissance. De a nemzet csak a nagy olasz mesterek tiszteletében s a szépnek kultuszában lehet egységes; további ötszáz évnek kell eltelni, hogy az állami egyseget is megépíthesse.

Britanniában a dán képződmény lerakódását gyorsan követte a norman elemé. Hódító Vilmos népe fegyveres kézzel nyomta el a régebbi etnikai rétegeket. A norman nemesek frank birtokaikról észak-francia nyelvjárást hoztak magukkal, s angol birtokaikon a frank kultúra felsőbbbségével tetézték saját túlsúlyukat. Csak a XV. században, a rózsák harcai alatt, tűntek el a pártok közt a fajellentétek. Akkor született meg a versengő Lancaster és York címerek árnyékában az *angol* nemzet.

A *skandináv* királyságok csaknem minden negyedik száz évben változtatják közjogi alakjokat és területhatáraikat. A dán-norvég uniót felváltotta a svéd-dán unió, ezt követte a kalmári hármas unió, utána visszatért a dán-norvég unió, s befejezte a sort a svéd-norvég unió.

Rurik *varég* birodalmát a tatárútás pusztította el. Harmadfél évszázados mongol rabságban olvadt össze a letört norman-varég elem addigi szláv alatt-

valóival, s e vegyületből lett a szlávság hegemon nemzete: az orosz.

A *Balkán-félsziget* képe a középkor végeig szintén átváltozott. Bizanc gyenge császárajainak szemeláttára egymásután szervezkedtek nemzetté a délszláv alattvalók. Megalakult a horvát, a bosnyák, a szerb nemzet. Amazok a magyar királysággal egyesültek; az utóbbi cári birodalmat alkotott, melynek határa a fekete hegyektől a Márvány-tengerig leért. A bolgár-vlah-birodalomból a vlah nép átköltözött a Dunán s két vajdaságban települt meg a magyar korona oltalma alatt. A bolgár elem elhatalmasodott a Haemus mélyében; kánja cárnak nevezte magát. Mindez állami képződményeket azonban eltiporta a török hóítása. A Rigómezőn elvérzett a szerb, Drinápolynál a bolgár hatalom, végre megdőlt Bizanc s II. Mohamed a Zsófia-kupolára a félholdat tűzte fel.

Elenyészett az a két királyság is, melyhez Magyarországot annyi kötelék fűzte s melytől annyi ellentét választotta el: *Cseh- és Lengyelország*. A fehér-hegyi csata óta a cseh közjog csupán a cseh nemzet öntudatában él. A lengyel oligarchák választó királysága a benső feloszlás csiráit szedte magába, s ez megkezdte művét Lengyelország első felosztásán, bevégezte a harmadikon.

Mennyi rom, mennyi düledék a középkori Európából mindenütt. Az omladékokra az új-kor tette rá kezét s felhasználta építő-anyag gyanánt.

* * *

De más volt a történetfolyás Magyarországon. A mi hazánk ezer év alatt lényegében nem változott sem földrajzilag, sem történelmileg, sem etnikailag.

A magyar országos terület ma is ugyanazon

természetes határok közt fekszik, amelyeket Árpád szeme ezer év előtt a honfoglalók fegyvereinek megjelölt. Későbbi hódítások messze túl terjesztették e határokon nagy királyaink hatalmát; az így szerzett tartományok aztán odavesztek a gyenge utódok kezén. De a Kárpátok hegyfala alatt s a négy folyam közt a *föld* mindig a magyaré maradt.

Magyar föld volt ez ama zordon időkben is, mikor a nemzet három uralkodónak volt alávetve és a harcok zivatarjai három darabba szedték szét az ország területét. Habsburgi királyaink alkotmányosan megkoronáztatták magukat; Erdély fejedelmeit Erdély törvényes rendjei iktatták be székükbe; a török-foglalta területet pedig a basák csak katonailag igazgatták: a magyar törvény és jogszolgáltatás ott a török világban sem szünetelt. S mikor a vihar elvonult, az állam területi épsége a régi természetes határok közt úgyszólván magától alakult ki újra.

Nem változott az ország lényegesen *történelmileg* sem, mert ami történelmi élet e földön ezer év óta létezik, abban az *alany* mindig s kizárólag a magyar nemzet volt. A többi fajok, az egyes rendek, egész dinasztíák s a nagy egyéniségek csak részt kérhetnek maguknak történetünkéből, ha közreműködtek benne. A nagy egésznek minden dicsősége és gyásza a magyar nemzetet illeti meg, jogos erkölcsi tulajdon gyanánt.

S ha voltak törekvések vagy kísérletek e történelem folytonosságának megszakítására, hogy az ország közéletének egy ideig más alanyai is lehessenek: azok mindegyike megtört, ezeké meghiusult a nemzeti ellentállás hatalmán. S a hibát a nemzet akaratereje és királyainak bölcsesége mindig helyre tudta igazítani.

Változatlan maradt lényegében *etnikai* életünk is.

A népek nagy törvénye nem tűrt ugyan kivételt, s a változó idők nyomot hagytak a magyar népfajon, éreztették erejüket az itt élő többi népfajokkal. Mégis csak külső nyomok, a lényegét nem érintők ezek.

Ahogy a fiúból férfi lesz és fiaiban folytatódik lénye, úgy alakult ki és fejlődött át a magyar etnosz a százévek érintésétől. De amit az idő csaknem Európa-szerte végbevitt, — hogy a régi fajok egymással elvegyülve, egymásban el is tűnjenek, s erkölcsük, szellemviláguk egy-egy új vegyülék-népre szálljon örökrész gyanánt: Magyarország etnikai közéletében *ezer év azt nem tudta végbevinni*.

Nem ugyanaz többé a *magyar* faj, ami a honfoglaláskor volt. Sok rokonelem beléje olvadt azóta, más népfajokból nem csekély hányad hozzá hasonult. Mindez szükségkép változtatott a magyar etnikán.

Belé olvadtak: a palócföldön megtelepedett kabarok; az alföldre telepített jászok és kúnok; túl a Dunán s az alsó Dunánál az avar maradványok; szerte a hazában a bessenyők, bolgárok, a török, örmény és izmaelita spórák, amiket a százévek ide szórtak s itt feledtek.

Hozzá hasonult sok indigena a nyugati fajokból. Köztünk élnek napjainkban is; jut belőlük minden társadalmi osztályra.

Főrendűink, nemességünk névsorában csaknem annyi az idegen névszó, mint a magyar. A polgári elem, főleg városainkban, szinte túlnyomólag idegen. S nehéz időkben a nemzeti ügy mégis bennük látta legerősebb oszlopainak egyikét. Küzülök való hány történeti alak, mennyi nagy név viselője előtt hajol meg a magyar kegyelet.

Az alsó néposztály egyszerűbb viszonyai közt

a hozzánk hasonult kis exisztenciáknak százezreivel találkozhatunk. Nincs magyar község, hová az élet rendező keze bőven ne vitt volna más ajaku jövevény elemeket; származásukra már csak a nevük emlékeztet, etnikai természetük átalakult, s anyanyelvük régóta a magyar.

Fajunkból valóban nem hiányzik a kellő beolvastató erő.

Asszimiláló képességei mellett nemcsak ez eleven személyi példák tanuskodnak, hanem a magyar néprajz egész tárgyvilága is; ott tömegben van a megmagyarosodott indigena. Van a nyelvkincsünkben, jelmez- és szertárunkban; van költészetünkben és zenénkben; van az összes idegen mintákban, melyekről tanultunk.

A magyar nyelv nem az többé, amely valaha Árpád sátraiban, szent István templomaiban, Könyves Kálmán gyűlésein vagy Kun László tivornyáin felhangzott. A magyar díszruha és fegyverzet sem az ma, amit eleink Vajk keresztelésén, I. Lajos koronázásán, I. Mátyás lakodalmán vagy II. Lajos temetésén viseltek

Turáni eredetű nyelvünket finn-ugor és töröktől összetétel gyanánt Felső-Ázsia síkságairól hoztuk; de Európában lerakódtak s lassan feloldódtak benne az ária-eredetű idegen szavak ezrei, a nyugati szomszéd népekkel való érintkezésünk közepett. Tőlük vettük a kifejezéseket mind, amik az európai élet fogalmi világához tartoztak s nekünk rájuk nem volt szavunk. Viszont sok régi magyar szó feledésbe ment, mert csak az ázsiai élet világa tarthatta volna fenn a fogalmat, amit valaha jelentettek.

Sokat ellestünk Ázsiában a perzsa és török előkelők, Európában a germán lovagok s a szláv zsupánok pompájából, fegyverzetéből. A körülöttünk

uralkodó formák változása meglátszott a magyar nagyúr és kurta nemes, a katona és várjobbágy, a városi polgár s a mezei munkás változó jelmezeképein. Sokat elfogadtunk a más népek háztartásából, terített asztaláról, külső gazdasága köréből, sokat átvettünk intézményeikből is. Mintákat láttunk szemünk előtt a frank rendi szervezettől a latin szertartásokig, az olasz városi berendezéstől a szláv falusi életig; Róma és Velence épp úgy voltak tanítóink, miként Aachen és Prága, Kiev és Bizanc.

Mindez mégsem változtatta el a magyar etnikai élet igaz természetét. Mert, amit a magyar így felvett, föl is dolgozta; nem ő hasonult ahhoz, hanem azt alkalmazta magára: nem kapott tőle új lényeget, inkább a saját lényével töltötte meg azt.

Kebelébe fogadta az indigena családokat s azok magyarokká lettek. Ajakára vette az elfogadott idegen szókat, de magyar ütemet és dallamosságot adott nekik. Az idegen jelmezt a saját testére szabta, ízlése szerint változtatta. Idegen szerszámon a maga igényét kereste, s az idegen fegyveren saját fortélyát tanulta ki. Így alakította át az idegen intézményeket is magyar felfogással, hogy azokat észjárásának s véralkatának tetszőkké tegye.

Nemzeti karakterünk és szellemünk törzsökös vonásai változatlanul megmaradtak ősi tisztaságukban és erejükben. Láthatók azok a magyar etnika területén mindenütt: a Kemenesalja s a Göcse népétől a palóc földig, a Tiszahát népétől a székelyföldig. Tájnépségünknek van megannyi tájszólása, tájvisellete, tájszokása; de azért igazi magyar fajta mindannyi.

Ma is itt él köztünk az a tipikus magyar arc, melyet a középkor derekán a velencei kőfaragó, a Palazzo Ducale oszlopsora számára, egyéb fajtipu-

sokkal, diszítménynek lemintázott, Ázsia turáni népein ma is látható a magyar népjelmeznek nem egy darabja, amiket elődeink onnan hoztak ide, s utódaik maig megtartottak két világgrészben.

Megértjük azt a középkori magyar nyelvet, melyen a XIII. században a halotti beszéd készült. Értjük a névszavakat, melyekről régi királyaink rendeletei és régi krónikásaink elbeszélései emlékeznek.

Fajunk szelleme szól hozzánk a régi magyar törvények betűjéből, összes intézményeink történetéből; komoly erkölcsünk és szilaj hibáink összhangjából. Ez nyilatkozik meg nekünk a magyar ősi mondák és regék szavával, a magyar élc vidám bölcseségével, a magyar dal és tánc ritmusaival.

S ez a szellem mindig ilyen volt. Szavát minden időkben megértette, becsét százévek múlva is felismeri a magyar fogékonysága. Ez a *magyar génusz*. Ő hatotta át nemzetünk életét; ő tartotta fenn ezeréves európai történetének annyi viszontagságában. És fenntartotta e nemzeti államot anélkül, hogy a magyar faj hatalma a más ajkú népesség etnikai életén valaha erőszakkal változtatott volna.

Egy bizanci császár kiirtotta a keleti gótokat az appennini félszigetről. A nyugoti gótok kipusztították a mórokat a pyrenaei félszigetről. Spanyol királyok Németalföldön a protestáns hollandiak ellen, angol királyok Írlandban a katolikus kelták ellen irtóháborúkat viseltek. Az európai kulturálmok Amerika összes benszülött népfajait fegyverhatalommal pusztították el. A fehér fajok összeolvadását világ-részünkben is többnyire nyers erő vagy intézmények nyomása mozdította elő.

Magyarország ezeréves történelmi multja ezt a módszert nem ismeri.

A magyar jog a más-ajkú népekből kiváló egyé-

nek számára nyitva tartotta a nemesi rendbe emeltetés útjait; kiváltságokkal biztosította a polgári jövedvényeket és vendégeket; a közrendű jobbágyok és szolgák közt pedig nem tett különbséget, ha magyarok, ha más ajkúak voltak.

Etnikai életükhöz a magyar uralom nem nyúlt. Nem feltűnő tehát az a konzervatív vonás, mely más ajkú honfitársaink etnikai képét is az egész vonalon jellemzi.

A magyar felvidék *tót* lakossága bizonyosan nem ugyanaz többé, ami a honfoglalás idejében volt. Az akkori ó-szlovén rétegre északi szlovák népfaj telepedett rá. E képződményt időközben nyugaton cseh, keleten orosz és lengyel mázzal vonta be a szomszéd szláv rétegekkel való érintkezés. De a tótság ez átalakulása a *szláv kontinuitás* jegyében ment végbe s a nép faji jellegén lényeges változást nem idézett elő.

A szepesi és királyföldi *szászok*, a délvidék s a Túláduna *svábjai*, Sopronban és Vasban a *hiencek* etnikailag ma is ugyanazok, amik az első adománylevél idején voltak, melynek erejével az országban megtelepedhettek vagy bírt földjüket megtarthatták.

A *horvátság* a török háborúk alatt közelebb tolta hozzánk a tengermellékről saját országos és nyelvi határát: megszállta az egykori Szlavóniát, meg a Muraközt s a Drávamellék nagy részét. De 800 éven belül ez rajta a leglényegesebb változás.

Északon az *orosz*, délen a *szerb* típus alig változott azóta, hogy nagy Lajos az orosz, I. Lipót a szerbet Magyarországra bebocsátotta.

Keletre és délkeletre a *román* faj feltűnően megsaporodott, értelmisége jelentékeny fejlődést ért el, amaz kétszáz, emez alig száz év műve. Ellenben a köznép morál-etnikája ma is olyan, aminő az utolsó

Árpád-királyok idejében volt, kik az első vlah karavánokat letelepítették.

A régi Magyarország néprajzi térképe e példakkal még nem teljes: egyes fajok a középkor végeig eltűntek róla. Néhányukról tudjuk, hogy beolvadtak a magyar fajba. A többieknek nyoma veszett teljesen.

Eltűnt a bolgárság a Duna és Tisza közt, el Glad és Gyelu népe, miután Árpád földjüket vette. A vlahokról, kiket a névtelen jegyző Tuhutum vezérrel Esküllőnél alkudozni látott, a többi krónikások 300 éven belül mit sem tudnak, négy vezér és 12 király uralma alatt. Nyoma veszett annak a népnek is, mely a régi Szlavóniát lakta, mielőtt a horvátok nyelvhatárukat a Muráig eltolták.

De az eltűnt fajok helyére s a régiek gyarapítására az újabb százévek másokat hoztak: svábot, tótot, szerbet, macedon-bolgárt, románt, örményt, csehet, olaszt, lengyel, görögöt, vendet, cigányt.

Mondhatjuk tehát, hogy a magyar állam etnikai életében — nagyban és egészben — ma is olyan a statusquo, amilyen ezer év előtt volt.

II.

S most itt állunk a főkérdés előtt. Hogyan tudott a poliglott népességű Magyarország egy évezredet túlélni nemzeti állam gyanánt? Mi a magyarázata ez állandóságnak a legmozgalmasabb világrész szívében?

A magyar állam életfeltételei voltak-e állandóbbak, vagy a magyar faj volt életfeladatához állhatatosabban ragaszkodó? A szerencse kedvezett neki az életfeltételek kihasználásában, vagy életereje volt oly nagy, hogy a balszerencse ellenére is kiharcolhatta ezeket?

A felelet nem könnyű. S ha más népekre is kiterjesztjük a kérdést, felelni annál nehezebb.

Más népekben is bennük élt a vágy, hogy nemzetek gyanánt történelmi életet élhessenek s fennmaradásuk biztosítékairól maguk gondoskodhassanak. De abból a sok száz népfajból, amiket a népvándorlás zivatarára Európába sodort, vajmi kevésnek engedték meg a világesemények, hogy e vágyuk teljesedhessék. A legtöbbjük elveszett vagy átalakult a világrész rázkódtatásaiban.

Nyugaton és délre a latin s germán eredetű mai népek ez átalakító korszak gyermekei. A világesemények kohójában forrtak össze egykori alkatrészeik; úgy lett belőlük sok régi elemből új nemzet.

Etnikumuk ősi tisztaságában főleg azok a fajok maradtak meg, melyek Európa északi periferiáin a világrész zivataráiból a legkevesebbet kapták: a skandináv népek. Fennmaradtak nagyrészt azok is, melyek a nagy viharok után már csillapodott talajra érkeztek s Európa keletén egész nyelvcsaládjukkal telepedtek le: a szláv népek.

De tekintsünk bárhova, nincs e népek közt egy is, mely fenntarthatta volna a középkor óta napjainkig azt az államot, amit megtelepedésekor alkotott, s megmaradt volna állandóan történeti alanynak, mely saját sorsáról rendelkezik.

Vagy az egyház hatalma szegte szárnyát akaratuknak, vagy a világi hatalmak verték azt békókba.

Csak az újkor kivirradtával mozdult meg a vágyódás bennük, hogy jogokkal bírjanak és szabadon élhessenek. Az elnyomott fajézés, a keresztény talajban megcivilizálódva, nemzeti öntudatosság gyanánt ébredt fel ekkor és visszakövetelte jogait az egyháztól, visszaharcolta az államtól Európaszerte.

A magyar a szlávoknál is később érkezett. Közibe

ékelte magát a latin, germán és szláv rétegeknek. Egyedül jött, rokonok nem segítettek, kelet és nyugot zivatarai egyaránt verték. S mint államalkotó nemzet, mint történeti alany, ezer éven át szünet nélkül mégis fennmaradt.

Nem vett rajta erőt a nyugati egyház fékező hatalma, nem fért hozzá a keleti egyház laza fegyelme. Nem bontotta meg egységében a frank hűbér-rendszer, s nem rontotta meg erkölcsében a bizanci szellem. A nyugati renaissance nem ittasította öntudatát új reményekkel s a keleti decadence nem töltötte el azt kétségbeeséssel. A nyugati nemzetek ébredése őt ébren, a keletiek alélttsága harcban találta; helyt állt a német császárság ellen, helyben maradt a szultánok túlsúlyával szemközt. Itt helyreállítá az államterület épségét, ott megvédte az alkotmány teljességét.

Nemzeti öntudat vezérlé, mikor hazát keresett és államot alapított; nem is hagyta el többé ezer éven át: ott volt minden szándékában, küzdelmében, váltságai és harcai közepett.

Igy élte végig a millenniumot!

Olykor megsegítette a szerencse kedvezése, s az európai viszonyok az ő javára alakultak; de volt része elég szerencsétlenségben, mikor mindenek elhagyták, s csak a saját ereje, erkölce és tehetsége mentette ki.

E történetfolyás felel a kérdésre, hogy miért *lehetett* s miért *kellett* Magyarországnak a többi Európánál nagyobb állandóságban megmaradnia.

* * *

A magyar nemzet Európába a legszerencsésebb időben érkezett.

Elmultak már a zord évszázadok, mikor a nép-

vándorlás zivatarai közt odaveszett népfajokkal neki is el kellett volna pusztulnia. Nem ragyogott már a keresztény romantika első fénykora sem, mikor a megmaradt népek faji öntudatával az övét is álomba ringatták volna az egyetemes egyház karjai.

Hatszáz évnél tovább tartott a nomád milliók harcának itéletideje. A római császárság nem tudta azt megállítani, a római egyház is csak keserves küzdelem után.

Amazt megdöntötte a népáradat s romjait eltele a barbár salak. Az egyház hiába sokáig küzd, hogy a romokkal a répeket is megmentse. A térítő szerzetesek vértanúkkal gazdagítják az eget, a megtért népek örök rettegésben élnek, mert zsenge kultúrájukat az újabb néphullámszóda mindennap megsemmisítheti.

Csak az V. század végén csillapodik az ár, szűnik el az özön. A megmaradt népek kimerülten rognak össze, s az egyház irgalma szedi fel őket, hogy vigasztaló kebelén halálfélelmeiket kipihenhessék. A törzsfők áhitattal hajtának fejet a keresztvíz alatt, mely minden népet testvériségbe kapcsol s lelki felelősségre minden embert egyenlővé tesz.

A népfajok sorsa ekkor egyetemes történetbe olvad össze s törvényt az egyház ír elő egyetemleg neki. A faj-elv helyére az egyéniség elvét állítja, a fajerkölcsöt a keresztény morállal váltja fel, a törzsek arisztokráciája helyett a személyes érdemnek ad előjogokat, s mindezt körülbástyázza feudális intézményekkel.

Mi sors éri a magyart, ha Európába e közben érkezik? Akár ama zivatar hozza, akár ebben az olvasásban merül el: nyomtalanul el kellett volna enyésznie, ahogy elenyésztek nálánál nagyobb erejű fajok és nemzetek.

A kheruszkok története az övé is, ha Arminiusszal jön; a gótoké, ha Alarikkal vagy Klodviggall érkezik; elpusztul a vandallokkal, ha Stilíhot, a hunnokkal, ha Etelét követi, s az avarokkal semmisül meg, ha Balambérhez csatlakozik. Letörték volna a fajkatasztrófák, melyeknek a teuton őserő, szkandináv szívósság, a hunn király óriási egyénisége s egy négyszázéves avar közélet nem bírt ellentállani.

Más sorsot szánt a magyarnak a végzet. Mialatt Európa a vándornépek temetője s a megmaradt fajok ispotálya volt: messze Ázsiában a magyar faj akkor *született*.

A keleti népek nyugotnak húzódó áradatja őt is kimozdította az altai őshazából, ahol a turáni népcsaládban név és történet nélkül úgy élt addig, mint a bölcsőbeli alvó gyermek.

Homályosság fedi ezt az időszakot. A néprajz s a nyelvtudomány annyit gyanítanak, hogy a magyar töredék a finn-ugor törzsek közösségéből különszakadt s a rokon török-tatár népek közé, a perzsa etnika határszélére sodortatott.

E viszontagság közben kellett benne a külön faji öntudatnak megébrednie; mert amit a finn-ugor korszakból hozott, s a török-tatár korszakban talált, lelke összekapcsolta. S mikor az *így kialakult magyar típus* a nagy turáni rétegzettől végkép megvált, egyesítve érezte magában a turáni népcsalád minden jelentékeny tulajdonságát: megfontolt és szívós volt, mint északi vérei, vállalkozó és merész volt, mint a déli rokonok.

Ahogy nem találta helyét a finn-ugor kötelékben, úgy tépte ki magát a török-tatárközösségből is. Ha megmarad ott, ma talán a lappok, vogulok és csuvaszok közt élne árnyékéletet. Ha megmarad itt, ma tán a Kaukázus cserkeszei, Anatolia turkománjai

Turkesztán kirgizei, vagy Nyugat-Szibéria tatárjai és kozákjai közt lenne észrevétlen helye.

Nem maradt meg köztük: mert amennyire hasonlított hozzájuk, szintúgy különbözött is tőlük. Saját lábán akart járni, a maga szárnyán kívánt repülni.

Vallásos fogalmai eltértek az északi rokonok fétis-tiszteletétől, el a perzsák tűzimádásától, s nem egyeztek a déli rokonok közt, sem a Mithrakultusszal, sem az izlammal. A magyar, mint ázsiai nomád nép, az egyistenben hitt s önmagát tartotta az egy magyar Isten választott népének.

Amily monothecista volt, úgy hajolt az egynejtűségen alapuló család egyszerű és tiszta erkölcséhez. S ahogy megvolt a saját hite és a saját tűzhelye — megalkotta saját nyelvét is finn-ugor és török-tatár elemekből, amazok nyugodt formáival, emezek tüzes színeivel. A magyar egyéniséget ez a nyelv fejezte ki neki.

E javakkal indult a történeti élet viszontagságaiba.

Mikor lassan nyugatnak vonul az Ural mellékén s Európa küszöbén helyét a történeti népek közt elfoglalja, már nemcsak a faji öntudat, hanem a *nemzeti egyéniség* jellemvonásai is mutaikoznak életén s cselekedetein.

Ezek közt alapvető vonás: a *függetlenség* leküzdhetetlen vágya s a hajlíthatatlan *önálló akarat*, melynek *saját céljai* vannak.

A legtöbb vándornép egymást vonzó fajrokonok, vagy egymáshoz kötözött szövetségesek társaságában nyomult Európába, helyet törni magának, hogy itt megélhessen. A magyar a létkérdés minden kockázatával vállán, minden veszedelmével feje fölött meg-

indult egymaga. S vállalkozni mert arra, hogy egyedül is megél.

Amazokra romlást hozott, hogy sokan és egyszerre jöttek, mert nem tudtak egymástól megélni. Ellentett érdekeik szétszilálták, leszerelték, elpusztították őket, vagy faji erejükkel önbizalmukat, önbizalmukkal élethivatásuk fonalát sokszor elvesztették.

A magyarnak az volt a megmentője, hogy akkor jött, mikor már egyedül is jöhetett, s hogy oly viszonyokat talált, melyek közt tovább szöhetne történetének soha el nem ejtendő fonalát.

* * *

Országot keresett, hogy benne államot alkosson. A saját képére akarta alkotni, olyan állammá, melyben együtt van a nemzet fenmaradásának minden feltétele.

Hazát akart, mely neki otthona és vára legyen, lakhatóan és védhetően berendezve. Kivánt bele természeti javakat s határain természetes erősségeket; mert azok által lehetett gazdaggá, ezek teheték mindenektől függetlenné. Űr akart lenni a saját területén: az uralkodást nemcsak hivatásának érezve, hanem életérdekének is. Tudnia kellett, hogy *saját* céljainak csak addig élhet, amíg uralkodik; idegen uralom alatt rövid élet várt volna rá: csekély népszámával s alávétettségben megszűntek volna életcéljai.

Neki való alkalmas országot igyekezett találni s két világrészben kereste azt. Államalakítási kísérletei gyorsan váltják fel egymást. Néhány nemzedék élet-sora alatt négyszer változtat hazát, s ebből két kísérlet hat évre esik. Felhagy velük, mielőtt meggyőződik, hogy oly földön települt meg, melyet tartani nehezebb, mintsem érdemes. Odahagyja egymás után

az Ural-melléket, Lebediát, Atelközt, miként elhagyta finn-ugor és török-tatár rokonait: jókor belátja mindenütt, hogy *ahol nincs jövője, ott nem szabad maradnia.*

Krónikásaink szerint mindenünnen erősebb vetélytársak veriék ki: az Ural-mellékről a kozár, Lebediából a bessenyő, Atelközből ez s a bolgár; ami azt teszi, hogy alig öt emberöltőn belül három katasztrófa érte

Három ily katasztrófa nagyobb nemzetre is határhozó lett volna. A magyar nemzet pedig e csapások után kezd meg ezeréves európai életét. Ekkor szövetkezik a hét törzs felbonthatatlan örök kötéssel; ekkor szervezkednek azok a monarchikus elv szerint az Árpádok vezérlete alatt, kötik a vérszerződést s indulnak elfoglalni Pannoniát. Lett-e volna ehhez a magyarnak ereje, ha az odahagyott területről mindannyiszor egy-egy döntő csata szerencsétlen folyása seprí el?

Bizonyos, hogy odahagyta a három területet; valószínű, hogy erős ellenségnek engedett mindannyiszor, vesztett csaták, de nem a döntő katasztrófák után. Kiűritette mindhárom országot, jobb hazát keresve, mert ott nem voltak elég védhető határok, sem elég bő segélyforrások. Visszavonult az erős ellenségek elől, melyek szomszédságában csak elszigetelt és zaklatott jövő várhatott rá. Hiányát érezte a barátságos szomszédoknak, akikkel szövetkezhessék, s hiányoztak neki oly apró hódolt népek is, melyek földet művelnek, állatot tenyésztnek, országot éllelmeznek, mialatt a magyar ellenséggel harcol és őket oltalmazza. Visszavonult, mert mindhárom hazában gyengének és elhagyatottnak kellett éreznie magát.

A tapasztalás ez iskolájában forrtak ki szándékai s értelődött meg elhatározása, hogy oly hazát keres, hol egymást ellensúlyozó erős szomszédnem-

zetek közt és egyensúlyban tartható apró népek fölött *hegemóniát* gyakorolhat.

A *hegemónia az alapeszme*, mely azontúl *európai pályáján vezérli*.

De hol keresse a neki való hazát? A magyar törzsek e kérdésben már Lebedia elhagyása után meghasonlottak. Egy részük visszafordult kelet felé, mert a Kaukázus körül vélték azt megtalálni. Csak hét törzs s a hozzájuk csatlakozott kabar töredék indult beljebb nyugotnak, a Kárpátok alá, hogy előbb Atelközben keresse, majd a kikémlelt szomszéd Pannoniában ismerje föl azt.

Pannonia volt a magyar hegemónia kifejtésére alkalmas birodalom; a magyar törzsek azt túlsúllyal megszállhatták anélkül, hogy a benszülött apró népek eHentállása az államegységre, olvadékony elemeik a magyar faj etnikai épségére veszedelmesek lehetnének. Ez volt az ígértföld, hol a magyar gyökeret verhetett s biztonságban érezhette attól magát, hogy nem fog sem történelmileg elpusztulni egy széthulló államban, sem etnikailag megsemmisülni a más fajokkal elvegyülésben.

Eleink, a hagyomány szerint, Attila hagyatékát keresték az új hazában. Szerencséjük, hogy jókor rátaláltak. Ha tőle keletnek maradnak, a bessenyők s a kúnok sorsa vár rájuk; ha messzebb nyugot felé húzódnak, a szláv poroszok és vendek sorsa éri őket utól; s ha később érkeznek, a többi megkéselt népekhez hasonlóan, zárt ajtók fogadják őket is.

A legjobbkor érkeztek. A morva uralom már lehervadt, az apró fejedelemségek még nem virágoztak; a frank császár nem volt eléggé benn, a bizanci császár nem volt elég közel. A honfoglalás aránylag könnyen végbe mehetett.

Birtokba vették e dús földet, erős határaival,

parlag kincseivel, hódoló apró népeivel, ellentett szomszédságával. Letelepítették a törzseket az ország rónaságán, milyenhez e lovas nemzet már ázsiai bölcsője óta szokva volt. Megszállták az ország belterületét, a periferiákon meghagyták a hódolt többi népeket. Kormányzati és katonai szempontok egyaránt javalták ez elhelyezkedést.

Nem kormányoztak kemény kézzel. Türelmes többségüket a hódolt fajok könnyen eltűrhették. Új uraik alatt nem lett rosszabbá a dolguk. Nem nyúltak azok a vallásukhoz; nem fogták őket szittyá szokásokra. Tovább művelhették a földet, őrizhették nyáját és gulyát; jobbágyadójuk fejében a magyar fegyver oltalmazta őket, s ügybajaikban a magyar hatóság tett igazságot közöttük.

Kegyelettel néztek föl a magyar harcosra, mikor az idegen ellenséget fenyíteni indult. Hozzászoktak lassan, hogy a magyarok győzelmeiben saját dicsőségüket, a harctéren elesett magyarokban saját halottaikat lássák. Így olvadt össze történetük a magyar nemzeti történelemmel, anélkül, hogy etnikai életükben a magyar faj túlsúlya az ő fajéletük nyugalmát valaha megzavarta volna.

A honfoglalás a nemzet sorsát az új hazában megpecsételte. E pecsétet megtörni akaró támadások csak *kivülről* jöhettek. A vezérek politikája ezért minden figyelmet kifelé irányított, hogy Európát mentül gyakrabban átfürkéssze, a benne lappangó erőket megfélemlítse s a rejtett ellenséges szándékokat kiismerje. Ez volt a kalandozások korszaka.

Hetven év alatt húsz portyázó hadivállalatban száguld végig a magyar lovasság Európán, az Atlanti-Oceán és a Boszporus közt. Jár a Hanza-városok körül s a pyrenaci hegyek alatt, a tübingi erdőkben s a svájci Alpokban, beúsztat a velencei lagúnákba s megrengeti Bizanc ércapuját.

Nem voltak ezek háborúk, nem is a vajda vezette. De tudott róluk, vagy éppen ő rendelte meg. A harcias törzseket foglalkoztatni kellett; a fiatal nemzedék a veszély keresésében nevelődött, bátorságát és becsvágyát tüzelték vele, nehogy a vére elpetyhüdjék. Az ázsiai nomád népek e hagyományához őseink az új hazában is ragaszkodtak. De a főcél mégis az ismeretlen új világrész kikutatása volt. A portya-vezérek minden sarcnál és fogolynál becsesebb zsákmányt hoztak a vajda sátorába haza, mikor politikai értesüléseket adhattak át neki.

S amit a magyar ösztön Európában három vezér és két nemzedék idején át ily kitartóan keres, azt megtalálja végre Riadenál s a Lech-mezőn.

Ekkor szemközt látja magát a sejtett külső veszedelemmel. Fegyverbe állt a keresztény nyugat, hogy letörje vagy kiirtsa Európából a pogány magyar jövevényt, miként letörte a pogány szászt s kiirtotta a pogány avart alig száz évvel hamarabb. Ott Nagy Károly, itt Konrád császár vont kardot, végét vetni egy vakmerő fajnak s benne Európa állandó rémületének, ha meg nem hajlítható a keresztény kánon fegyelme alatt s a hűbéri lex békóiban.

A magyar felfogta helyzetét. Megértette, hogy sorsa komoly fordulathoz ért, melytől a léte vagy nem léte függ. S eltökélte, hogy *belép a keresztény világ közösségébe*, fölveszi a keresztvizet, de *nem viseli a hűbériség békóit*.

* * *

A német csatamezők tanulságai előbb arra bírták Geiza vezért, hogy a nyugoti ellenség túlsúlyával szemben az ellensúlyt a keleti egyháznál keresse. Udvarában a görög barátok szíves fogadtatásra talál-
nak; ő és hitvese, Sarolta, az orthodoxiától kapják a keresztvizet.

Fiuk: István, a nyugati egyházhoz csatlakozik.

Ez elhatározás theologiai okait az országban megjelent bencés papoktól tanulhatta. A politikai okokat államférfúi érzéke látta meg. Kész volt belépni amaz erősek társaságába, mint a nemzet vezére, de nem alárendeltségben, hanem velük egyenlő fél gyanánt.

Nem azt kereste ő, hogy egy idegen naprendszerbe kapcsolt bolygócsillagnak fogadtassék be a magyar, kit eddig nomád üstökösnek néztek, hanem, hogy külön naprendszert alkothasson, melynek a többi testvérnepök közt saját útjai és kísérő bolygói lehetnek. Ehhez kellett az egyház áldását s a többi keresztény államok testvéri jobbját megszereznie.

Az időpont alkalmas volt és István nagy egyénisége vállalkozhatott rá. Száz évvel előbb az egyház meg nem engedte volna, hogy a kereszténységben egy külön magyar állam keletkezhesse.

A fajkülönbségeket az egyetemes egyház addig nem ápolni, hanem eloszlatni kívánta, hogy a fajellentéteket megszüntethesse. Az egy akol és egy pástor volt az ideálja, s a római imperiumot igyekezett keresztény szellemben megújítani. Nemzetek és fajok csak anyag és eszköz lettek volna a világhatalom kezében, melynek erkölcsi erőt a pápaság tekintélye, anyagi hatalmat az imperátor ereje ad, kit a pápa koronáz meg és fiává fogad.

A pápaság és császárság dualizmusa azonban nem sokkal éli túl III. Leo s Nagy Károly korát. A verduni egyezmény három részre bontja a nagy karolingi birodalmat s az egyház, mely eddig egységes történetbe foglalta össze a népfajok életét, most kénytelen engedményeket tenni a törzsek politikai szervezetének, miután mindegyeket nivelláló áldásával nem bírta azt megsemmisíteni.

Megengedi, hogy a fajok törzseikkel keresztény

államéletbe egyesüljenek, s megelégszik a külön királyságok e naprendszerei közt a középponti nap irányadó rangjával, mely körforgásukat előírja s bolygóik melegítése, világítása dolgában nekik parancsoló és tiltó utasításokat ad.

Ő határozza meg a naprendszerek számát. Felsegjogokat engedélyez és megtagad; koronákat adományoz és visszavesz. Benedikciója az együtvértartozást erősíti nap és bolygói, bolygók és holdjaik közt; anatómája felold minden köteléket és kapcsol holdak, bolygók és napjaik között.

Mint egyetemes egyházi hierarchia, jelen van mindenütt, a világi rendek nem vetkezhetik le fajbeli eredetük mázát teljesen, ott az egyházi rend az, mely őket a kereszténység egyetemes mázával vonja be.

Képviselte ott ül minden állami és hadi tanácsban, mint a királyok kancellárja és hadvezére; ott ül a törvényhozásban és bírószekén, pecséttel és pallossal a kezében. Egyetemes tudása az autokraták tekintélyét, minden tehetségnek nyitva álló lépcsőzete a demokrácia eszményét testesíti meg, épp oly vonzón, mint félelmesen.

István a XI. század ez egyházához folyamodott, hogy a magyar nemzet helyét a keresztény Európában biztosítsa. S nagy eredményt ért el. Rómában ünnep volt a pogány magyarság megtérése; a pápa apostolt látott a térítő magyar vezérben; a többi hatalmaknak nem volt tiltó akaratuk, sem gátló erejük hozzá, hogy István történeti gondolatának ellent mondjanak. Szent Szilveszter a pápai trónon, szent Henrik a császári trónon, bizalommal látták az apostoli magyar vezért a magyar királyi trónon; e három rokonszellem megértette egymást. Hazánk Mária külön országának neveztetett, koronája a csorbíthatlan szuverénitás erejével s oly kiváltságokkal ruháztatott fel, aminőkkel

sem a német császárok, sem a frank királyok nem bírtak azelőtt.

Szent Vencel Csehországban már előbb nevezi királynak magát, de koronát csak utóda kap, százötven évvel később s nem a pápától, hanem a német hűbérúrtól: Barbarossa Frigyes császártól; kapja oly feltétel alatt, hogy a cseh király császári vazallus, német választófejedelem, elsőrendű bolygó legyen a német császárság naprendszerében: neki a hűbériség békóit viselni kellett.

I. István a szent koronát feltétlenül kapta, s a magyar királyság csak keresztény formával ruházta fel a független magyar nemzeti államot.

Bevonult a nyugoti egyház fényes hierarchiája; de egyetemes hivatása mellett történetünkben a nemzeti feladatokat szolgálta. Bevonultak a keresztény nyugot lovagjai, hogy a magyar királynak felajánlják kardjukat; de a magyar történeti levegő itt marasztá, s a magyar nemesség beolvasztá őket. Bevonultak a nyugoti intézmények. Koronázási szertartásunk, épp úgy másolata a császár-koronázás aacheni mintájának, ahogy vármegyéink a frank grófságoknak és szabad városaink a német birodalmi városoknak. De az alkotmány a királyságban sem változtatott a nemzet ősi közjogainak lényegén.

A magyar nemesek épp úgy tagjai a szent koronának, ahogy a nemzetségek a nemzet egyetemének voltak alkotó részei. A magyar vármegyék egymás kapcsolatából nem hullottak szét különálló feudális tartományokká, s a hűbér a magyar jogban soha nem verhetett gyökeret. Nyugat keresztény rendiségéből a magyar államban nemzeti intézmény lett, mely ajtait nyitva tartá a más ajkúak előtt is, de azokat csak legkiválóbb egyéneikben, érdemeik jutalmául, mondhatnók: cseppenként bocsátotta be.

S ahogy a magyar alkotmány nem vettetett alá más alkotmányoknak, s a magyar vitézi rend nem volt kénytelen idegen felsőbbséget túrni maga felett: szent koronánk is a magyar szuverénítás szemmel látható szimbólumává lett.

Római eredetű felső pántjai emberemlékezet óta összeforrasztvák a bizanci eredetű diadémmal, melyet I. Géza szerzett Dukasz Mihály görög császártól. Nem tudjuk az évet, nem a király nevét, aki alatt ez a forrasztás történt. De értjük a benne kifejezett gondolatot: hogy e koronának a király fején közjogi erőt nem Bizanc, nem is Róma adott, hanem a nemzet hódolata: a magyar monarchia e korona erejével független kelet, független nyugat hatalmaitól; s a magyar király nem hajol meg, csak az Isten előtt, kinek jelét, hajlott kereszt alakjában, ott viseli a koronaabroncsok tetején.

I. Istvánnak korszakos cselekedete volt, hogy így vezette át a nemzetet a keresztény eszmekörbe; a nemzettől is korszakos elhatározás volt, hogy csaknem minden ellentmondás nélkül követte vezérét és odahagyta a pogány eszmekört.

S az esemény végbement rázkódtatás nélkül.

Gyula pártütése Erdélyben, Kupa lázadása Somogyban, elszigetelt és fáradt mozgalmak, amiket a nemzet egyeteme nem támogat. Az utolsó pogány hullámokat, a palóc Vata vezetése alatt, a nemzeti elkeseredés mozgatja, mikor a két ellenkirály közül Péter eladja magát a német császárnak hűbéres gyanánt, s Aba Sámuel elveszti a ménfői csatát, melyben a szent korona függetlenségeért foly a magyarok vére. De megszűnik a mozgalom, hogy I. Endre és Béla herceg kardja, meg a pápa közbenjárása, III. Henrik császárt hódoltató terveiben megállítják. Ezzel elenyésznek a pogány hagyományok végkép a magyar emlékezetből.

Szinte jogosult a kérdés, vajjon a ragaszkodásnak ez a teljes hiánya, a feltűnő közöny az ősvallás és az ősalkotmány iránt, nem vallott-e az akkori magyarság gondolkodásában és erkölceiben demoralizált állapotra? Hisz oly csodálatos, hogy az ősidőkből nem egy babona, nem egy tréfás szokás, nem egy kuruzsló szer fenn tudott maradni, ellenben az ősalkotmányról alig pár szóban emlékeznek krónikásaink, s az ősvallásból ennyit sem őrzött meg a szájhagyomány. Nem volt-e ez a nemzet degenerálódásának aggasztó jele?

Nyugodtan felelhetjük, hogy: nem volt. A pogány magyarság és keresztény magyarság közt az ellentét nem oly gyökeres, hogy eleink csupán eltorpult érzékekkel vagy csak mély és fájó sebek árán léphettek volna át egyik eszmekörből a másikba.

A nemzet jókor megismerte az egyház tanításait, intézményeit és szertartásait ama száz év alatt, hogy az új hazában keresztény népek közt élt. Method érsek megfordult Árpád sátorában, Piligrim püspök járt Gejza udvarában.

A második nemzedék már össze tudta hasonlítani Krisztus evangéliumát a táltosok runáival, a miszteriumát a véréldozat miszticizmusával, a biblia elbeszéléseit az Arimanról és Urdungról szóló mondákkal. A harmadik nemzedék csupán amazokat tanulta; a negyedik nemzedék emezekre többé alig emlékezett, mert az új tanítások inkább vonzották, s azokba könnyű volt bele nyugodnia.

A keresztény theologia rendezettebb fogalmakat vitt a monoteisztikus magyar gondolkodásba. A keresztény, családi és lovagerkölcis tökéletesb formákat adott a magyar családi és vitézi érzésnek. A keresztény frankoktól átvett vár-rendszerrel szervezettebbé vált a magyar országos kormányzat és honvédelem. A király

főhatalma pedig fényesebbé tette a vezérek alatt kifejlett magyar monarchiát.

A keresztény szellem ereje az ősi erkölcs hagyományos erejét nem lankaszthatta meg; a magyar történet ősforrásai tovább buzogtak a keresztény elvek szerint szabályozott mederben, s a keresztény magyarság csak tudatosb európai folytatása volt a pogány magyarság ösztönös ázsiai életének.

* * *

Négyszázéven át uralkodnak az Árpádház szuverén tagjai. Alattuk Magyarország elsőrendű hatalommá lesz, belső erővel és külső tekintéllyel felruházva. Megteremtik e hatalom naprendszerét, biztos szemmel és biztos kézzel irányozzák annak útjait; van rá gondjuk, hogy vonzásával más bolygókat kötte tartssanak, de rendszerével más napok veszedelmes vonzásába ne jussanak.

Természetes szövetségeseinket ép úgy meglátják, ahogy ismerik természetes ellenségeinket, s amazokkal emezeket fékezik. Bizancot közbetölt tartományokkal tartják távol, a távol dinasztiákat házasságokkal hozzák közelebb. Keleti politikájuk hódító, nyugoti politikájuk védő jellegű. A szikizmatikus német császárokkal szemben a pápákat támogatják, de saját függetlenségüket a szentszékkal szemben is megvédelmezik.

A magyar vért csak magyar érdekért ontják. Ott lengenek hadi lobogóik Halicstól a Morvamezőig. Adriától a Fekete-Tengerig mindenütt, mikor a nemzeti becsület kívánja. De kimaradnak erős királyaink valamennyien a keresztes háborúk ideális történetéből, mert azzal magyar érdeket nem mozdíthatták elő. Csak a gyenge II. Endre hajt a pápa unszolására,

mert fél az interdiktumtól, s viszi hadát Palesztinába, hogy a Taborhegy meddő ostromával s a jeruzsálemi király értelmetlen címével palástolja gyengeségét, bár utóbb sem sikerült neki azt a rendek előtt az Arany bulla mögé elrejtetni.

Belső politikájukban az a törekvésük, hogy erős és gazdag államot hagyhassanak utódaikra. El is látják az országot a civilizáció alapvető intézményeivel.

A *földet* előbb csak a bennszülött szlávok művelték; az Árpádok alatt megtanulta a földmunkát a magyar szolganép is, s megalakult a birtokosság mellett az öserejű parasztosztály, ez a televényréteg a magyar etnikában. A jobbágytörvény nem tett különbséget közte és szláv tanítója közt; de azért nem kellett féltetni, hogy a magyar paraszt elszlávoskodjék: vigyázott rá a földesúr, még inkább maga a nép. Ebben mindenha benne élt a rátartó arisztokrata vonás: büszke volt a magyarságára és a világ legkülönb népének tartotta magát.

Az első százévekben magyar *városi* élet sem létezett. A magyar nem tudott várost építeni, védett falai közt elzárkózni, csöndes szorgalommal ipart űzni, árukkal kereskedni s a polgári hasznon gyarapodni. Az Árpád-királyok alatt megjelentek az országban a német kézművesek, a bizanci műiparosok, az olasz művészek, izmaelita és görög tőzsérek, velencei és genuai kereskedők. Kialakult az idegen elemből az ország polgárrendje, melyet a királyi jogar külön kiváltságokkal oltalmazott.

A jövővény vendégek felkarolása hagyományos az Árpádházi uralkodóknál. Nemcsak a vendégszerető keleti vér ösztöne, — nemcsak a keresztény elfogás, — hanem a politikai érzék is sugallta nekik, hogy megbecsüljék, el ne riasszák az idegent, kinek a fejlődő magyar közélet, az ő fejletlen civilizációjával, még sok hasznát veheti.

Igy kell értelmezni szent István sokszor felpanaszolt intelmét, egyetlen fiához, hogy törekény az olyan ország, hol csak egy nyelv élhet meg, s melyet minden más nép kerül. Nemcsak ő, valamennyi utóda szívesen nyitotta meg az ország kapuit, fogadta udvaránál, ha idegen jelentkezett.

A megtelepült jövevény, szabadalmakkal körülbástyázva, magyar alattvalónak érezte magát s a magyar közélethez alkalmazkodott. Így tettek a német vendégek a bányavárosokban, az erdélyi szászok a királyföldön s a királyi szabad városok többi vendégei. Akik másképp tettek és államot az államban próbáltak alkotni, azokat az Árpád-királyok kikergették innen, ahogy II. Endre a Barcaságból kiűzte a német lovagrendet, s később a vegyesházbeli királyok kiűzték a felvidékről a cseh zsebrákokat.

Az állami konszolidáció az Árpádkorban annyira előhaladt, hogy kibírt egy élet-halál-válságot, milyen a tatárjárás. Elvonult e veszedelem rólunk; s ahogy erős szervezetek szoktak egy nagy betegség után, megüdülvé újjult ki Magyarország; menekült népei visszatértek, más jövevényekkel gyarapodtak; a városok szebben, a várak erősebben épültek föl, — s ami a nagy egészet egyensúlyban tartotta, ismét a magyar nemzet volt.

Asszimiláló erejével ekkor magyarosította meg a vele rokon bessenyő és jász-kun népeket; sok elemet fölvelt magába úgy a bennszülött szlávokból, mint a nyugoti jövevényekből. Az ország egész népességét azonban nem olvasztotta be. A másajkúak irányában nemcsak türelmesnek, hanem óvatosnak is kellett lennie.

Láthatott példákat az erőszakos vérkeverésnek s a mohó véteresztésnek politikailag kétése, etnikailag veszedelmes következtelése felől. Megítélhette, hogy a

magyar fajeről a más népfajok nagy tömegeivel való vegyülés nem gyarapítaná: mert vagy el fogna tűnni azokban, ahogy eltűnt a gót, a longobard, a norman a nekik alávetett népekben, — vagy elvegyülve, elváltoznék velük együtt, s létre hozna egy új keverék-fajt, ahogy a francia, az angol, spanyol, és messze Ázsiában a magyar is (finn-ugor és török-tatár elemekből) így keletkezett. Életösztöne sugallhatta neki, hogy véség dolgában konzervatív maradjon, s az elfajzástól óvakodjék, mert ez a nemzet etnikai megsemmisülését jelentené.

Aminék a legnagyobb olvasztó ereje lett volna: *nemzeti kultúrával* a magyar akkor nem bírt, — sőt maga volt ráutalva az idegen kultúrára. De ezt nem bánta, amíg övé a politikai hatalom, s a fegyveres erő.

Katonás-nemzet, politikai nemzet hivatását érezte magában, mely a hódító akarat felsőbbségével uralkodik. Az ipari és szépmesterségek űzését, a tudományt és művészetet idegenre hagyta. Beérte azzal, ha ő a megrendelő és fogyasztó. Azt hitte, övé az idegen kultúra, mikor az neki dolgozik.

Még *nemzeti nyelvünk* művelésének sem látni e korszakban nyomát. Írott nyelvemlék csak egy van. A csekély számú többi kódex későbbből való; irodalmi értékük azoknak sincs.

Az egész középkori Magyarországon a konyhatárság látszik betölteni a nemzet szelleméletét. Latinul írvák a királyi rendeletek s a diplomák, összes évkönyveink és krónikáink, latin a pecsétek körirata s a sírkövek felirata. Mintha ez ország hatszáz éven át nem is a magyarok hazája volna.

Nem maradt fenn egyetlen magyar szó nemzeti királyaink ajakáról. Ha nem jegyezték volna fel a krónikások, hogy Aba Sámuel magyarul tolmácsol-tatta Csanádon Gellért püspök dorgáló latin szavait s

Hunyadi János magyarul tette le az ország színe előtt a kormányzói esküt, kétséges lenne tán az is, vajjon az Árpádok, az Anjouk és Hunyadiak az ősi nyelven tudtak-e! A királyi jegyzők művei, s a királyi könyvtárak kódexei számára, Anonymus krónikájától a Korvináig, mintha magyar nyelv nem is léteznék.

Pedig a nemzet mindig ragaszkodott e nyelvhez. A magyar lélek természetét, gondolkodásának átlátszóságát és melegét, képes beszédének fordulatait és színeit neki csak ez a nyelv tudta kifejezni. Százczrek ajakán élt a nemzet nyelve, midőn az ország fórumán a latin műveltség uralkodott.

Magyar nyelv nélkül nem boldogulhattak itt sem az egyházi férfiak, sem a világi hatóságok, az egész középkoron át; mert nem nélkülözheték azt egy napig is. A barát nem papolhatott híveinek, a hadnagy nem parancsolhatott vitézeinek; a királybíró nem hallgathatott ki vádlottat és tanút, a király hirnőke hiába hordta körül a véres kardot veszedelem hírével, a királyi adószedő hiába kereste a kincstár követeléseit, ha nem tudott magyarul.

A latinitás, mellyel a római egyház egykor minden népet közös kulturában akart egyesíteni, az irónádak, hártafoliók és pergamenek nyelve maradt mindenütt. Magyarországon sem terjeszkedhetett a templomok oltárai mellől s a kolostorok celláiból a megyei kuriáknál, az országgyűlési sátraknál s a királyi kancelláriánál tovább. Holt szelleme nem talált otthonra sem a családi tűzhely körül, sem a népélet világában.

Eleink a középkorban is csak magyarul tudtak vigadni vagy keseregni. Haragja villámát a férfiindulat ezen a nyelven szórta; hódolata virágát legény a lánynak csak magyarul ajánlta; dalos kedvében lány, legény magyarul énekelt; az anyák kicsi-

nyeiket így becézték, gögicsélni erre tanították. Ez volt a nemzet anyanyelve, s nyelvében élt a nemzet mindig.

Oly kevés emléke a középkorból nem azért maradt, mintha már a veszendő, dekadens nyelvek közé tartozott volna; hanem mert nem bírt kultúrával, nem volt irodalma.

Magyar ember a betűhöz akkor nem igen tudott, papjai csak az egyház nyelvén tanultak írni. Alig akadt köztük néhány úttörő, ki ez ázsiai nyelv stílusának, helyesírásának elveit vizsgálja, formáit próbálgassa. Kísérletezésük is egyoldalú s bátortalan volt; lefordítottak néhány legendát, elmélkedést, egyházi éneket latinból, tiszteletreméltó vesződséggel, de gyenge eredménnyel. — Magyar eredeti mű tőlük nem telt.

Nyugaton a nagy kulturnemzetek evolúcióját e századok alatt az irodalom indítja meg. Kasztíliaiban megszületik a Cid-eposz, Normandiában a Roland-eposz; s amaz a spanyol, emez a francia nemzeti nyelvnek nagyobb hódító erőt ad, mint katolikus Ferdinánd későbbi hatalma, a Valois-k minden dicsősége. A németek már a XII. században bírják a Nibelungen-éneket, Firenze a XIV-ikben megkoszorúhatja a Divina Comediát, s e művek a két nemzet öntudatosságát nagyobbra nevelik, mint akár a Hohenzauferok és Luxemburgok, akár a Borgiák és Mediciék története.

Hazánkban a XIII-ik század végéig egy magyar kéziratról tudunk: A halotti beszédről. Ez írásműtől a nemzet öntudatosságot, nyelve hódító erőt valóban nem kaphatott. Voltak talán egyéb árpádkori irások is, amik elvesztek sorsviszontagságaink, elhamvadtak a tatárdúlás lángjai közt. Hisz oly valószínűtlen, hogy apostoli István, a papnak nevelt Könyves Kál-

mán, a bizanci udvarban nevelt III. Béla alatt ne lettek volna író magisterek, s a másoló barát keze alatt ne termett volna néhány díszes magyar kódex. De sokat csak a nyelvtörténet veszített bennük. Irodalmi értékre aligha múlták felül a Königsbergben talált anjoukori Mária-ének s a Pannónia megvételéről szóló XVI-ik századbéli krónikás ének gyarló verseit.

A középkori magyar nyelv költészete nem az íróasztalnál termett s nem az írás útján terjedt. Termett, mint a népdal, nem tudni hol; terjedt, mint a vadvirág, nem tudni hogyan. Jöhetett messze időkből hagyományosan, mint a folyamok moraja; lehetett a perc rögtönzése, mint a madár-dal. Hozták a vándor lantolók, hegedűsök, kobzos igricek és regölők; bejárták az országot, s kastély, kunyhó, tanya, sátor eltelt énekükkel. Ők voltak az ősi magyar monda-világ megőrzői; az új nemzedék tőlük tanulta történetét Attilának, Csaba királyfinak, emlékezetét a magyar őshazának, a hét vezérnek, honfoglalásnak. A kolostor-litteratura nem tudott velük versenyezni.

Irodalmi szükségletei a magyarnak sokáig nem voltak. Gyönyörködött a poezisban, amit az élő szó őszereje, lírai mélysége, szárnyalása, dallama kifejez, s a történeti emlékekben, amiket a hagyomány eposzi formákba öntött és szájról-szájra ad.

Hogy a nyelv kiművelése és irodalma a nemzet politikai súlyát fokozhatja, sőt jön idő, mikor fenmaradását is csak a saját kulturája által lesz képes biztosítani, ezt a középkori magyarság el se hitte volna, oly erősnek, hadi szerencséjében oly biztosnak érezte magát.

Mohács után, a megpróbáltatások százévei alatt, a szenvedések iskolájában megtanulta az ivadék ezt is. Akkor felszabadította magát az idegen kulturák

békoiból, kiművelte nyelvét, értékesítette alkotó tehetségét a nemzeti munka minden területén, s visszaszerezte mindazt, amit a hadiszerencse elmúltával s a politikai katasztrófák súlya alatt már-már elveszített.

Ez ujjaszületés válságai kísérik át az új koron. A kultura jegyében felépíti másodszor Magyarországot. S fentartja a honszerzés óta bírt helyét Európában, mint államalkotó nemzet, az új idők nemzeti államai közt.

Vessünk egy pillantást e történetfolyás felé.

* * *

Az Árpádok államának bizonyly az lett volna a legméltóbb záróköve, ha az európai Magyarország megépítése után sikerül nekik a keletre elszakadt magyar törzseket a Dunavölgybe vezérelni, s a nemzet két testvérágát itt újra, örökre egyesíteni.

IV. Béla álmodozott erről. Föl is kerestette a keleti ág nyomdokait. A misszióval megbízott Julian barát túl a Kaspi-Tengeren és az Uralvidéken, baskir, tatár és bolgár népek közt, rá is talált az ázsiai Nagy Magyarországra.

Ha a testvérek akkor egyesülhetnek, s a nemzet, erőben megsokasodva, hatalmát Európa keletén kiterjesztheti! Be más irányt vett volna a magyar történet!... De ez álom maradt. A népvándorlás utolsó hullámcsapása, a mongol hadjárat, örökre véget vetett neki. Az ázsiai Magyarország elpusztult, a testvértörzseket az „arany horda“ kiirtotta. S az európai Magyarországról elvégeztetett, hogy örök elszigeteltségben, rokontalanul, maga erejéből kell tovább boldogulnia.

A XIII. század végén bealkonyul az Árpád-korszak is. A fejedelmi törzsből, mely a nemzetet négyszáz évig vezérelte, az életforrás mindinkább el-

apad. Utolsó hajtásai súlytalanok, meddők s rövid életűek. III. Endre sírfödele alatt lezáródik a magyar történelem *patriarchális* korszaka.

A királyság s a nemzet sorsának intézését ekkor a vitézi rend, a fegyveres erő, a *nemesség* veszi kezébe.

Némely történetíró az Árpád-epochában a nemzet serdülő korát, a rendi önkormányzatban nagykorúságának kezdetét festi, mely tele van a vérmes és könnyelmű, merész és tapasztalatlan ifjúkor legszélsőbb végleteivel. Indul a vegyes házak alatt, s zárul Mohácsnál. Fényre, dicsőségre gyorsan következnek abban a gyászos és nyomorú fordulatok: Nagy Lajos után Kis Károlyval, Zsigmond után Alberttel, Hunyadi János után posthumus Lászlóval, Korvin Mátyás után Dobzse Lászlóval. A történetírás egyik iskolája ki is mondja sujtó ítéletét a rendiségre, hogy nem állt feladata magaslatán, messze eltévedt az Árpádok hagyományaitól, s amit azok négyszáz évig szereztek, a magyar állam erejét, a rendek kétszáz év alatt eltékozták vagy fölélték.

Az újabb kritikai iskola nem dolgozik ilyen sötét színekkel, s a magyar nemesi rendnek igazságot szolgáltat. Meglátja a rendek történetében, hogy az ősök törekvését, politikájuk vezéreszméit s nemzeti irányát folytatni igyekeztek, viszontagságos küzdelemben a változó viszonyokkal, olykor szerencsésen, majd szerencsétlenül, de mindig következetesen: a *magyar hegemonia* hagyományos történeti *gondolatát* tartva szem előtt.

Az Árpádok patriárchális egyeduralma s a rendek választó királysága közt nem hiányzik az *eszmei kapcsolat*.

A főhatalomra Árpádot is a hadakozó nemzet bizalma emelte. A vezéri lándzsát, majd a királyi koro-

nát, az Árpád-ház tagjai sem tekinthették személyes vagy családi tulajdonuknak. A monarchia e házban soha nem volt tisztán örökletes, nem volt öröklési rend sem. A vérszerződés a dinasztíának biztosította a főhatalmat; de a trón betöltésénél a nemzetnek mindig maradt szava. A király az uralkodó családból az utódot megjelölhette, de a nemzet nem tartozott azt elfogadni. Trónra helyezte azt a várományost, akinek rátermettségében leginkább megbízott, — mellőzte, akihez nem bízott, — s meg is fosztotta a tróntól, akiben csalódott. Pétert kétszer űzte el, szintúgy Salamont. Tar László menekült fiait a rendek hívták vissza az országba; a gyenge Endre helyébe daliás Bélát is ők ültették. I. Gejzának a rendek tiltották meg, hogy a koronáról Salamon javára lemondjon s I. Lászlót ők kérték fel, hogy bátyja halála után megkoronáztassa magát. Ott voltak a trónkövetelő hercegek, az idősb és ifjabb király körül, tényezők gyanánt vitáikban s megbékülésükben.

De a dinasztíához való hűségük négyszáz éven át rendületlen maradt. Nem szakadtak el az Árpád-háztól akkor sem, mikor az férfi-sarjaiban kihalt. — A rendek választó királysága kezdettől fogva nem egyéb, mint az Árpádok férfiágáról *a nőágra való áttérés*. — A cseh Vencel és a bajor Ottó IV. Béla unokái; Róbert Károly V. István lányának, Mária szicíliai királynénak unokája. Csaknem a középkor végeig ragaszkodtak a rendek a hagyományhoz, hogy a magyar trónon csak a honfoglaló vezér ivadéka ülhet.

Emellett nem lankadt törekvésük, hogy a hazahívott fejedelmi ivadékok a királyságban gyökeret verjen s új nemzeti dinasztíát alapíthasson. A megválasztott királynak szavát vették, hogy állandóan az országban fog lakni, itt tartja udvarát, ide kapcsolja a külfölddel való összeköttetéseit; magyar szóra, magyar szo-

kásokra fogták őt, az idegen befolyást pedig elzárták tőle, s intő, sőt büntető hatalmat gyakoroltak rajta, ha idegen tanácsára hallgatott.

A cseh Prsemisl s a bajor Wittelsbach nem fogadja szavukat: Vencelt s Ottót ezért lemondatták, házukból több királyt nem is választanak. Róbert Károly családotul megmagyarosodik, s a rendek ragaszkodása az Anjou-házhoz a végsőig állhatatos.

I. Károly után megkoronázzák fiát: Lajost; Lajosnak nincs fia, királlyá teszik tehát a lányát: Máriát, unokaöccsét: durazzo Károlyt, s Mária férjét: Zsigmondot; Zsigmondnak sincs fia, de a rendek trónra ültetik vejét: Albertet, majd Lajos másik lányának, Hedvig lengyel királynének fiát: Jagello Ulászlót, végül Albert posthumus fiát: V. Lászlót.

A rendi politika másfélszáz évig Árpád-ivadékokat keres, kipróbálja valamennyit, végigjárja értük a család minden oldalágát, az egész genealogiát, hogy megtalálja, amit az ország az Árpádokban veszített: egy nemzeti dinasztia állandóságának s tekintélyének államfentartó erejét.

Ez a remény nem vált be: sem az Anjoukkal, sem a luxemburgiival, sem a két Habsburggal, sem a három Jagelloval, sőt Hunyadi Mátyással sem. A vegyes házak kora azért vegyes, mert hiányoznak a fiörökösök az egész vonalon: Lajos után, Zsigmond után, László után s Mátyás után, nem említve I. Ulászlót és II. Lajost, kik fiatalon, a csatatéren, vérezték el.

Nagy szerencsétlenség volt ez a magyar nemzeti államra. De a rendek valóban mindent megtettek, hogy elhárítsák róla.

Állandó dinasztia hiányában, erős intézmények által próbálták a választó királyságot konzervatív erővel felruházni. Kiépítették e kétszáz év alatt a rendi alkotmányt, hasonlóan Európa többi rendi alkotmá-

nyaihoz, koruk szellemében, — de az *Árpád-királyok tradíciói alapján*, az ő művük folytatása gyanánt.

A főhatalmat az Árpádok patriarchálisan gyakorolták, de nem önkényesen. Monarchiájuk korlátozott egyeduralom volt mindenha; mögöttük ott állt a fegyveres nemzeti erő részint lámaszul, részint fékezőnek. Politikai jogai a magyarnak mindig voltak, amióta mint politikai nemzet létezik. Az angol alkotmányosság első kezdete a magna charta, s csak hat évvel előzi meg a magyar aranybullát. De emez nem új jogokat csíkar ki, miként amaz János királytól, hanem ősi kiváltságokat erősít meg, amiket már kétszáz évvel előbb Szent István király engedményezett. E kiváltságok részint közjogiak, részint politikaiak voltak: kiterjedtek a kormányzatra, a hadviselésre, a szolgáltatásokra, s a főhatalom önkényével szemben a jogos ellentállás fegyverét adták a nemzet hadakozó rendjének kezébe.

Ily ősi alapon épült fel a rendi alkotmány erős várrá, a királyi hatalom nagyobb korlátozásával, a rendi kiváltságok nagyobb tágításával. Változó dinasztiák alatt az állam súlypontját a királyság állandó szilárd talapzatára: a nemesi rendre kellett áthelyezni. Abban megvolt az ellentálló erő, hogy az idegenből hívott királyok a beléjük oltott idegen hajlamokkal, a beléjük nevelt idegen eszmékkel s irányokkal a magyar államélet benső egyensúlyát meg ne ingathassák.

A patriarchalis Árpád-kori alkotmánynak ez átépítése szerves rendi alkotmánnyá, legnagyobb politikai cselekedete volt, s legmaradandóbb történeti műve lett a magyar nemességnek. Hogy Magyarország e századok viszontagságai közt szét nem hullott, s a későbbi nagy viharokban el nem enyészett, — közjogaink épségét, hagyományaink fenmaradását s a nemzet jövődjét ennek az alkotmánynak köszönhetjük.

A magyar nemesi rendről valóban nem mondhatja az igazságos utókor, hogy a gyermekszobából jött s a könnyelmű fiatalság ledér és préda korát élte, mikor ily művet alkotott.

Erős vára volt az a rendiségnek, de ez hatalmasan is tudta azt védelmezni. Nem bocsátotta be oda az idegen szellemet, mint a cseh rendek tették; maga nem vonult ki belőle a főhatalom csábítására vagy parancsára, mint a spanyol és francia rendek tették, — nem is robbantotta szét benső meghasonlásban, liberum vetoval, mint a lengyel rendek tették a saját alkotmányukkal.

De ez erősség, mint minden várépület, csak a benső védelem sikerét biztosíthatta, s mint minden alkotmány, csak az ország benső egyensúlyát tartotta fenn. Állandó európai rangot a királyságnak változó dinasztikiak alatt a rendi szervezet sem adni, sem biztosítani nem tudott.

Magyarország hatalmi állása Európában, súlya az államok családjában, az Árpád-kor után csaknem minden választott királlyal mássá lett. Ezeknek voltak öröklött országaik, házassággal szerzett, vagy idegen rendek bizalmából bírt egyéb koronáik, kívül a magyar királyságon. Személyükkel a *personal-unio* rendszere, halálukkal annak állhatatlansága tette épp oly hullámszókká Magyarország nemzetközi érdekeit, mint ideiglenesekké politikai összeköttetéseit és hatalmi eszközeit.

Az Árpádok monarchiája magyar birodalom; amit ők szereztek, a magyar korona szerzeménye, amit elvesztettek, a magyar korona vesztesége volt. A vegyes házak monarchiájában csak a birodalom magva, s a hatalom súlypontja magyar, — a periferiákat nem köti egyéb e hatalomhoz, mint a király személye és egyénisége.

Más király alatt más egyéni jelleget kap a birodalom is.

Nagy Lajos birodalma más határokkal bír, mint akár az atyjáé, akár a leányáé. Zsigmond birodalma nem hasonlít Lajoséhoz, sem Mátyásé Zsigmondéhoz, s valamennyitől különbözik úgy az első Habsburgoké, mint az utolsó Jagellóké.

E hullámozó történet-folyásban minden konszolidáció lehetetlen; kétszáz éven át csak a rendi alkotmány szikla-szilárd, — semmi egyébnek nincs állandósága.

De a rendek nem veszik nagyra az ebben rejlő veszedelmet. Azt hiszik, hogy az államhajóval mindig a hullámhegyeken fognak maradni, s mindig elkerülhetik a hullámvölgyek örvénylő mélységeit. Ha érzik is, hogy a nemzet bajba jutott, bíznak hozzá, hogy majd lendületbe jön és kiragadja a bajból önmagát. A legjobb szellemű hadseregek önérzete, becsvágya s offenzív ereje lángol bennük; szomjúhozzák a sikert, dicsőséget s csodákat tudnak végbevinni, ahányszor megtalálják a nekik való vezért, ki éppúgy számíthat a seregbe, mint a sereg ő reá.

Lángeszű királyok alatt a magyar nemzet híre beragyogja e korszakban Európát. A nemesi hadak az ilyen génuszt hévvel követik minden vállalatba: le Nápolyba vagy Drinápolyba, föl Prágába vagy Krakóba, el Bécsbe egész Aachenig. Elemükben érzik magukat, ha választott királyaik a magyar hegemoniát nagy birodalmakra terjesztik ki, s a nemzet hatalmi befolyásának súlyát, vagy fegyverének erejét Európa minden nagy kérdésében érvényre emelik.

A magyar Anjouk monarchiája a XIV. században az első keresztény nagyhatalom. Befejezi északon a pogány poroszok és litvánok megtérítését, a Balkán-félszigeten megtöri a patarén felekezeti hódító erejét,

Németországban megállítja a kelyhesek mozgalmát, vezeti a konstanci zsinatot, s máglyára küldi a huszszita vezérekben a reformáció első indítóit. A Hunyadiak korában Magyarország Európa védő bástyája az izlam világuralma ellen, mely letiporván a görög császárságot, letörte volna a német császárságot is, ha Magyarország nem állja a legharciasabb szultánok útját: Hunyadi János kezétől még Bizanc is remél, Mátyásétól már Stambul is remeg.

Róbert Károly és Lajos alatt a visegrádi udvar a lovagerkölc mintaiskolájává lesz Európa számára: Zsigmond s főleg Mátyás alatt a budavári udvar gyűjtő tükre a korai renaissance összes fénysugarainak.

De az ily vezérő génuszok után árnyékkirályok jönnek, megkoronázásuk nem országos öröm, csak egy párt diadala; alattuk hír, dicsőség elszáll, s minden elborul. A büszke rendek csalódott becsvágyukkal komoran húzódnak meg az alkotmány sáncai mögött, szűkre is fogják a gyenge uralkodó hatalmát, kinek meidő lelkétől elfordul a szerencse is.

Az elégtelenség általános, s a kárbavesztett máért kesereg. De a holnaptól nem tart, ameddig öntudatában a magyar hegemon erők túlsúlyát érzi. A közelgő katasztrófát senki sem látja; a rendiség lenéz minden külső ellent és kicsinyel minden veszedelmet. Hatszázéves szerencse volt ez elhittség nevelője, mely hozzászoktatott a gondolathoz, hogy a magyar állam ereje minden viszontagságon kifog.

Ötven évvel a merseburgi csata után megépült szent István erős királysága; ötven évvel a tatárjárás s a mohi csata után jött az Anjouk daliás kora; ötven évvel a várnai csata után már fenragyogott Mátyás hatalmas birodalma. Ezért nem bántják a

rendiséget halálsejtelmek a mohácsi csata előestéjén sem.

De Mohács után háromszázötven évig nem virrad ki többé. A középkori magyar királyság széthull, s a nagy bukás a nemzet politikai hatalmát romok alá temeti. Tenger véren, tenger szenvedésen át kell a történeti Magyarországot újra felépíteni.

Némely történetíró e katasztrófa okát a magyar hegemon erők elgyengülésében látja. Alélt királyi hatalom, meghasonlott rendek pártos szenvedélyei, elvilágiasodott egyházi férfiak tekintélyvesztése, gyenge királyok alatt elhatalmasodott zsarnok oligarchák, — rettegő polgári rend, mely féltett javaival a városok bástyái mögé zárkózik, sanyargatott nép, melynek forradalma úgy tör ki, mint egy beteg államszervezetben a feloszlási láz: íme a kép, melyet e korról, s annak következtetéseiről a história magyarázói sötét felfogással, sötét színekkel lefestenek.

De egy lényeges elem hiányzik a képről: a nagy magyar dráma *európai háttere*. Pedig e dráma lefolyásának valódi okait abban a háttérben kell keresni.

Amely állambetegségek Magyarország szerveit dúlták, azoktól senyvedt akkor az egész világrész; Európa ragályozta meg velük a magyar államot. Ott ádázabb volt a küzdelem a közhatalomért trón és rendek, dinasztiák és pártjaik között. A renaissance pompája és érzékisége mindenütt elvilágiasította a hierarchiát, kiédesgetve azt transzcendentális életfelfogásából s aszketa erkölcsének szigorú fegyelmeiből még az egyházi államban is. A zsarnok oligarchák künn rettegettebb várakat emeltek maguknak, s kegyetlenebbül sanyargatták a népet, mint nálunk akár a trencsényi Csákok, Németujváriak és Amadék, akár a Garák, Cilleiek és Ujlakiak. Kivülről jött hozzánk a

sok nemesi címer- és zászlódísszel, a páncélozott és sodronyos ruhákkal, ciliciumokkal és amuletekkel a várkastélyok pallosjoga, úri széke, kínzó kamarája, falaik közt a rejtett folyosók, termeikben a titkos fiókok rendszere, a jus primae noctis s a bravo-intézmény. Odakünn kegyetlenebb volt a jobbágyság sorsa, melynek kizsárolásából, verítékéből és könnyeiből kellett mindannak kikerülni, amit a skót hegyektől a lengyel rónaságig a stájer alpoktól a Rajna torkolataig, a Közép-Tengertől az Atlanti-Óceánig a fejedelmi udvarok fényűzése, a főuri paloták és nemesi kuriák gyönyörei vagy szeszélyei megkivántak. Bizonyosság az a sok parasztforradalom, ami a XV. és XVI. századokban Európán végig viharzott; azokból csak egy hozzánk vetődött hullám a Dózsa-féle pórlázadás.

Miért kellett volna e válságos időknek a magyar államot eltemetni, mialatt Európa a középkort temette el bennük, s maga — az újkor küszöbéhez jutva — ebben újjászületett?!

A mohácsi csata elvesztése nem ok, nem is magyarázat. Elveszett a mohi csata is 285 évvel előbb, s e csapás jobban lesújtotta az országot, még se zúzta szét.

Van elég hasonlóság a két katasztrófa közt.

IV. Béla hadai csak oly későn gyülekeznek, mint II. Lajosé, s oly elbizottak, miként ezek. Európából a magyar ügynek csak oly kevés segítség jut a mohi pusztán, mint a mohácsi síkon, — sem a pápa, sem német császár nem támogatja, bár közös az ellen s félelmes az ereje ott is, itt is egyaránt. A vitézi rendek 1241-ben épp oly vitézül harcolnak és esnek el, mint 1526-ban a nemesi bandériumok. Tomori érsek épp oly hős vezér, mint Ugrin püspök. S II. Lajosnak a tragikuma teljesebb, mint IV. Béláé.

A katasztrófa multával sem ott, sem itt nincs

csillapodás. Pártok háborúsága dúlja az országot úgy Batu, mint Szolimán seregeinek kivonulása után. Ellenkirályok állanak szemközt egymással: egyfelől IV. Béla és V. István, fia az apja ellenében, másfelől Zápolya János és Habsburg Ferdinánd. S e benső sebek mindkét esetben külső fegyvertől is vérzenek: ott Babenberg Frigyes osztrák herceg s Prsemisl Ottokár cseh király foglalják el az ország egy-egy részét, — itt Ferdinánd törekszik idegen haddal az egészre rátenni hódító kezét. Hogy a hasonlóság teljes legyen, úgy a mohi, mint a mohácsi győzők — mongol és török — új hadjáratot kezdenek csakhamar, s Magyarországot már a XIII. század végén az a sors fenyegeti, ami a XVI. század derekán rajta bekövetkezik.

De míg amott az Árpád-kor utolsó évtizede megoldják a válságot: az ország hamar megüdül, kiver minden ellenséget, megdönti Ottokár cseh-morva birodalmát és Habsburg Rudolfnak háza későbbi hatalmához az alapokat lerakni a morva-mezei csatában próféta-szemmel segít; — addig emitt a vegyes házak korát a Habsburg-királyoké követi s az állam széthullását nem akadályozhatja meg, később sem szerezheti vissza a régi dicsőséget. A nemzet a sír szélére jut; az eltemettetéstől csak saját életereje óvja meg.

Mi idézte elő e sors-fordulatot?

Bizonnyal nem a magyar lélek mélyén, vagy a magyar trón magasságán beállt változás! Nem a nemzet elgyöngülése, mert akkor elpusztult volna. Nem a dinasztia szertelen hatalmi túlsúlya, mert úgy az ország nem hullott volna szét.

A korszakos válság okai világtörténetiek; meg kellett változni a magyar történet folyásának, mert körülötte az egész világrész átalakult.

A XIII. század Európájában a *középkor* fáradt szelleme nemzeti közéletünk négyszázéves gyökérszárait a mohi csata után sem volt képes többé megingatni.

A XVI. század Európája fölött az *újkor* bontotta ki szárnyát, hogy lázas szellemével átjárjon s az utolsó porszemig átalakítson mindent. Meg kellett rendülnie Mohács után e viharokban a nyugat és kelet közé épült magyar királyságnak is.

Jöttek ekkor a nemzetre pillanatok, mintha keletről, a honnét jött, Ázsia nyugtáná érte újra kezét, hogy török uralom alatt a turáni népcsaládban eltemessék — és jöttek pillanatok, mintha nyugatról, ahol függetlenül élt, Európa vonná ki újra fegyverét reá, hogy német uralom alatt az aria népcsaládba olvasztassék.

A mohácsi vész háttérében, az *újkor* e forrongó Európája állt.

* * *

Nyugaton és keleten a világrész csaknem egyszerre érezte, hogy új korszak veszi a történelemben kezdetét.

Ott egy neptunikus áradat élő vizekkel borított el mindent; itt egy plutonikus áramlat halálos lávafolyókkal temetett be mindent. Onnan a vizár, innen tűzár érkezését várhatta Magyarország, hogy összecsapjanak államélete fölött.

Nyugaton a renaissance, az új világrészek fölfedezése s a nagy reformáció harcai a középkort megsemmisítik.

Vége az egyetemes keresztény ideálok álomvilágának. Feloszlóban a bűvös kör, hol középpont és sugárvető az egyetemes egyház volt; — ott tartotta fogva a népfajok öniudatát, hogy tekintéllyel és

művészettel egymáshoz kapcsolja, s fájdalom nélkül összeolvassza őket. Másfél ezer évig voltak az igézete alatt, de ez alchimia nem tudta felidézni az aranykort, mely az emberiséget egységessé tehetné.

Most megébred a nemzetekké fejlett nyugati népek öntudatában véralkatuk, ösztöneik, vágyaik s érdekeik minden ellentéte.

A *renaissanceban* a latin népek ünneplik újjaszületésüket. A humanista tudományok felsőbbbségével elhomályosítják a szkolasztikát, az antik művészetek formszépségeivel meghódítják az aszkezt is s az egyház velük ünnepli az antik Róma régi dicsőségét, velük gyönyörködik a renaissance élveiben: latin egyháznak érzi ő is önmagát.

De ez visszahat a germán népek öntudatára. Az egyház elvilágiasodása fellázítja őket. Nem tűrik tovább, hogy rajtuk a latin szellem, erkölcs és nyelv kánoni hatalommal uralkodhassék. Megindul a *protestáns* hitújítás; elvei a hitélet önkormányzatát s a lelkiismereti szabadságot hirdetik; harcai megrendítik Európát. A reformáció jegyében elszakadnak Rómától az északi népek, ahogy az orthodoxia jegyében már előbb elszakadtak a keletiek.

Ezzel összeomlik a középkor, s vele dűlnek a középkor politikai intézményei, melyek az egyetemes kereszténység számára alkottattak. Széthull a feudális államszerkezet, hűbéres tartományaival, bandériális hadaival, rendi parlamentjeivel, birodalmi gyűléseivel. S nem bizonyos, hogy ez általános bomlás hol áll meg: a felekezeti szenvedelmek mely kormányformában lelik megnyugvásukat, s mely államhatárok közt egyensúlyukat. Csak itt-ott mutatkoznak jelek, hogy a vezetést az egyházi omnipotencia kezéből az állami plenipotencia fogja átvenni: örökletes egyeduralkodókkal, állandó hadseregekkel, Isten kegyelméből való

szuverének alatt, kiknek nem kell az egyház kenete, sem alkotmányos koronázás, — udvaruk hatalma felülmulja a rendiségét, hermelin palástjok uszálya befödi a jobbágy nép millióit. Ez irányzat szerint a középkor egyházi abszolutizmusa után az újkor államformája a világi abszolutizmus lesz.

A magyar nemzet valóban aggódva nézhet nyugat felé.

Keleten a világhelyzet még vigasztalanabb. A Balkán-félsziget és Kis-Ázsia a keresztény nagy államok nagy temetőjévé lett. Az izlam letiporta valamennyit. Templomtornyaikon a félhold azt jelenti, hogy a középkor ott is véget ért.

Vége a versengésnek a bizanci és nikeai császárok, a bolgár és szerb cárok, ökümeni és örmény patriárchák, albán és hellén hercegek közt. Nem kell többé vitatkozni arról, hogy melyik egyház orthodoxabb melyik biblia hitelesebb, s a Szentháromság lényegéhez az i betű hozzá tartozik-e.

S a keleti keresztény népek?

Az ottomán hatalom politikai önállóságukkal műveltségüket is meg fogja semmisíteni. Mert mindent fölöslegesnek és elpusztítandónak ítél, amit nem Allah alkotott s nem Mohamed rendelt. Ahova keze ér, ott a kultura utolsó fűszála kivész.

Európa szívébe azért akar behatolni, hogy az izlam alá hajtson ott is mindent. De előbb Magyarországgal kell végeznie, melytől már elszedte a Balkán-tartományokat. Politikája s hadi műveletei egy korszakon át e királyság meghajlítására törekcsenek.

A nemzet valóban nyugtalanul nézhet kelet felé is.

Ime a második nagy sorsforduló, mióta Európában él.

Az első az volt, mikor a középkori világfölflo-

gással állt szemközt, s kereszténnyé kellett lennie, hogy államot alkothasson. A második most következik, mikor az újkor világfejlődése áll vele szemközt, s neki fenn kell tartania államát, hogy mint nemzet megmaradhasson.

Akkor első szent királya vezette, most saját ösztönére van utalva, s a haza megmentésének útjai közt a választás most nehezebb, mint akkor volt. A középkori világfelfogással mindenkép békét köthetett, akár a keleti, akár a nyugati egyházhoz csatlakozik: az újkori világfejlődéssel mindenkép összeütközik, mert sem keleten, sem nyugaton nincs hova csatlakoznia; az újkor forrongó Európájában békét sehol nem talál.

E világhelyzetben *királyválasztással* határoz *saját sorsáról*. S a rendek tudják, hogy választásuk Magyarország sorsát dönti el.

A dilemma nehéz, véleményük nem egyez, útjuk kettéágazik. S ez pecsétli meg a királyság végzetét, nem személyében a két választott király.

Mindkét jelölt egyéniségéből egyaránt hiányzottak úgy a hatalmasan vonzó tulajdonságok, mint az elhatározóan döntő képességek. Egy őszinte Habsburg-párti sem mondhatta, hogy Magyarországot csak Ferdinánd képes megoltalmazni, s egy igaz Zápolya-párti sem hihette, hogy egyedül János bírja azt megmenteni.

A rendek érzik, hogy zászlaik alatt most nem két királyválasztó párt alakult meg, milyenek mindig voltak s a királylétel után feloszlottak, hanem két *történelmi párt* keletkezett, ellentett elvi iránnyal és politikai gondolkodással, amilyenekre a nemzetnek eddig nem volt szüksége, de ezentúl többé nem lehet el nélkülölk.

Magyarország világhelyzete felől a *kuruc* és

labanc felfogás itt veszi kezdetét. Ez első gyökérszálakból sarjadzik ki mindaz, amit ezután a nemzet végez és cselekszik.

Az idő azóta kiengesztelte ellentéteiket: két összehajló testvértőből egyet nevelt belőlök a magyar talajban, melyek egymást támogatva és fékezve ágaznak be a magyar történelmi levegőt, s élő gallyaikkal, hulló levelükkel a magyar földet óvják nyár heve, tél fagya ellen egyaránt.

De első kialakulások benső meghasonlást jelentett az országra közeledő világveszedelmek közepett.

Az *első labancságot* Ferdinánd táborába a keleti hullámok ellen való védekezés ösztöne vezérli. Mert a nyugatiakat tartja a kisebb veszedelemnek, amely ellen a magyar *alkotmány bástyái* is elég védelmet nyújtanak. Megválasztják Habsburg Ferdinándot, miként megkoronázták egykor házából I. Albertet és V. Lászlót, nem öröklési igényeik alapján, hanem szabad akaratból, a magyar királyi genealogiák útmutatása és egy régi hagyomány tanácsa szerint, mely a Habsburgokat az Árpádok rokonának ismeri el.

Választásuk csak folytatása annak a magyar politikának, melyet a nemzet a *personal-uniók* hullámzó rendszerével már kétszáz éven át követett, hogy közös uralkodó alatt szövetséges országokkal fődje nyugati homlokzatát, s erős alapot kapjon egy erőteljes politika folytatásához a keleti homlokzaton.

De hogy ez alap Európa nagy válságai miatt mily *kétséssé* lett és segélyforrásai a reformáció zivatarában mennyire elapadtak, azt meglátni nem hágy nekik időt a keleti veszedelem gondja. Az ellenpárton János lobogójában a nemzet *elszigeteltségének* jelvényét, mögötte a török vazall-uralmat, — a magyar hódoltságot látják közeledni.

Az *első kurucság* János táborába azért gyüleke-

zik, hogy a nyugoti hullámok ellen védekezzék. Mert a keletieket tartja kisebb veszedelemnek, amely ellen a magyar *honvédelem ereje* és diplomáciájának művészete elég ellentállást ígér. Trónra ültetik Zápolya Jánost, a magyar oligarchát, miként megkoronázták Hunyadi Mátyást, a magyar kormányzó és főkapitány fiát, hogy az országnak nehéz helyzetében *nemzeti* királya legyen.

E választással csak azt a hagyományos magyar politikát folytatják, mely hatszáz évig lehetővé tette, hogy az ország a hullámozó európai áramlatok sodrából *függetlenül* fennmaradhasson. A nemzeti élet folytatásának vágya ez bennük, melyben nem változhat el a szellem, miként Európáé, középkoriból viharos átmenettel újkoriba.

A magyar szellem hajlíthatatlanul s megtöretlen akarja járni a változó korszakokat a saját útjain. A középkorból csak annyit vett át, amennyit a nemzeti érdek elfogadhatott, az újkorból is csak annyit fogad el, amennyit a nemzeti érdek megkíván. Nem érdekli a távol világgrészek fölfedezése, ahogy nem izgatták a keresztesháborúk. Türelmesen hallgatja a theologiai vitákat a reformáció alatt, amily fogékony volt Mátyás korában a renaissance iránt. Nem idegenkedik a protestáns szabadságoktól, ahogy megkedvelte a rendi autonomiákat. De az ősi államalkotmányhoz rendületlen a ragaszkodása, — abból merített erőt a feudalizmus szelleme ellen, az lesz erőssége az abszolutizmus ellen.

Hogy e kuruc politika saját *elszigeteltségét* s a kelet felől közelgő lávafolyamot meglássa, arra neki nem hagynak időt a nyugati vízáradat gondjai. Az ellenpárton és Ferdinánd lobogójában a legitimitás *hódító* jelvényét, mögötte a császári helytartóságot, s a német teljhatalmat látja Magyarország felé közeledni.

S e két tábor *egyaránt a haza nevében*, a törvény értelmében s a magyar hagyományok szellemében folytatja ellentett politikáját. Nincs egy komoly lépésük, melyre ne volna történeti példa, s törvényes alap.

Ferdinánd és János épp oly törvényes ellenjelöltek, amilyen Mátyás fia és Dobzse László volt azelőtt; épp oly törvényes ellenkirályok, amilyenek voltak I. Ulászló és V. László, Mária és Kis Károly, Vencel és Róbert Károly. Hogy Ferdinánd V. Károlyhoz, János II. Szolimánhoz fordulhasson támogatásért, épp úgy megengedhették nekik pártjaik, miként megengedték az elődök az Árpádok trónviszályakor, hogy a párt jelöltje a Henrikek, Boleszlavok és Manuelek segítségét igénybe vehesse. Sőt van előzmény a főhatalom és az ország megosztására is, amit János és Ferdinánd közt a nagyváradi béke kimond: így osztották meg ideiglen a főhatalmat s a területet idősb és ifjabb király, koronás király s királyi herceg egymás közt az Endrék, Salamonok és Bélák alatt.

De bizonyos, hogy mindez nem az ország boldog napjaiban történt így. A rendiség két pártja hat-száz év történetéből a legszerencsétlenebb példákat válogatta össze, hogy húsz év alatt azokat a legválságosb helyzetben egymás után megismételje, folytatva a meg hasonlást az ellenségeskedésig s ezt a különválásig. A katasztrófa kimaradhatatlan volt.

Megjött a lávaár keletről, meg a vízáradat nyugatról. A királyság összeomlott, három darabba hulltak romjai.

De a haza veszedelme újra egységgé tette. A katasztrófában megtalálta önmagát: a válság megnövelte erejét, megnyitotta lelki szemeit. S fölvette a nagy harcot és legyőzte a balsorsot: *a lávával megállította a vizet, a vízzel eloltotta a tüzet.*

* * *

Százötven évig tart, míg mindezt végbe viheti.

A királyság ez időn át csak a huszonegy észak-nyugati megyéből kap követet a pozsonyi országgyűlésre. A keleti megyék rendjei választófejedelemséggé alakulnak Erdélyben. A többi Magyarországot ottoman vilajetekbe darabolják a basák. Kanizsától Budavárig, Egertől Nagyváradig félhold csillog az ősi tornyokon.

S a dolgok folyása más-más világot akar teremteni a három országdarabon.

A *királyi rendek* Ferdinánd utódait koronázzák meg, letéttetik velük az alkotmányos hitet; de a nyugaton dúló felekezeti harcok minden csatája, a tridenti zsinat minden anatemája, a bécsi udvarban a condottieri tábornokok minden vállalata s a jezsuiták minden sugallata egy-egy rázkódtató hullámot vet a csonka királyság csonka alkotmányossága felé.

Az *erdélyi rendek* magyar főúri házakat tesznek váltakozva fejedelmi dinasztiákká, hogy mindannyit el is ejtsék sorra; mert a kelet hullámozó viszonyai közt lehetetlen a politikai konszolidáció e magyar szigeten, mely a török porta, a katolikus liga s a protestáns unio minden hatalmi tényével számolni, szándékaikat eltalálni kénytelen, hogy azokhoz alkalmazkodhassék.

A *török hódoltság* területén szünetel a politikai közélet. Kiürültek a püspökvárak, üresek a vármegye-házak. Azokba a basák, ezekbe a spahik vonultak. Csak a szívek telvék keserűséggel s indulattal, de reménységgel is, hogy akár Pozsonyból, akár Gyulafehérvárról megjön a fölszabadulás.

S a nemzetet a három területen egy gondolat, egy érzés hatja át az ősök szellemének erélyességével és hevével: el van tökéllve, hogy helyreállítja a haza területi épségét, megvédi az alkotmány teljességét, s szembeszáll minden akadállyal.

Amily hatalmasak voltak az ősök hatszáz éven át az offenzívában, oly nagyok akarnak most lenni az utók négyszáz éven át a defenzívában.

Százötven év története ebből egy nagy hősköltemény erejével s varázsával bír, melyben a cselekvő vezérek, a harcoló vitézek, az elvérző martírok csak epizódalakok, mert a hős maga az egységes nemzet.

Sziget elcsététől Buda megvételeig, Bécs első ostromától a második mohácsi csatáig, Martinuzzi meggyilkolásától Zrínyi és Frangepán fejevételeig, hat török és hat kuruc háború viharai közt, három területre, öt felekezetre tagolva, egy célért küzd a magyar nemzeti szellem.

Ez izzó levegőben hőszok támadnak, akiket erkölcsük az antik világ hősei mellé emel, bár emléküik Szigetvár és Kőszeg, Drégely és Eger, Szolnok és Temesvár falait szentelte meg. Államférfiak, hadvezérek születnek, méltók minden idők szabadságszerető népeinek tiszteletére, akár dicső békekötés alá írták nevüket, akár hőhőrbárd alatt ontották vérüket: a bécsi és pozsonyi, a linci és nikolsburgi traktátusok épp úgy fognak róluk örökre beszélni, mint a bécsi-újhelyi és eperjesi vérbíróság vesztőhelyei.

A magyar renaissance alakul ki ekkor, az ősök dicső multja támad fel újra a szétagolt Magyarországon e hős korában; Erdély is ekkor éli aranykorát.

Három táborban harcol a nemzet a közös politikai ideálért. Veri a császárt a szultán fegyverével, hogy még jobban verhesse a szultánt a császár fegyverével. Pozsonyon át a katolikus Európával ápolja összeköttetését, hogy a magyar királlyá koronázott császárt a regnum Marianum felszabadítására buzdíttassa; Gyulafehérváron át a protestáns Európával

keresi a szövetséget, hogy a magyar királyt az ősi alkotmány és szabadságok megtartására szoríthassa. S minden siker, minden eredmény nem egy párt, hanem az egész nemzet tényének vétetik. A királyi hadak diadal-útját, bár egy kuruc sem vett légyen abban részt, Gyulafehérvár is ünnepli. Az erdélyi fejedelmek békeföltételeit, bár egy labanc sem húzta ki mellettük fegyverét, Pozsony is becikkelyezi.

S e harcokban az ország másajkú népfajai mind ott vannak a küzdő magyar oldalán. A török csatatereken vele vérzenek a tengeremelléki horvátok a szlavóniai illírek, a szerémségi szerbek s a szörénységi románok. A kuruc csataterekre Bocskayt, Bethlent, a Thökölyieket s a Rákócziakat tótok, ruthének, bányavárosi szászok mindenüvé híven követik. A magyar szabadság-zászlókat a felvidék tizenhárom megyéje látja mindenha legelőbb kibontatni és legtovább lobogni.

Akiket hátszáz éves hagyomány creje a magyar hegemoniával összeforrasztott, azokat a megpróbáltatások százévei nem tántoríthatták tőle el.

Európában a népek egymást pusztítják a káték és liturgiák összeférhetlensége miatt. Magyarországon ugyanakkor fajok és felekezetek a történeti állam és alkotmány védelmében kezet fognak.

Ott összetörik a középkori német birodalom, megsemmisül Csehország, Németalföld függetlensége, feloszlik a skandináv unió, Anglia nagy forradalmát vívja, Franciaországra rásetétül a hugonotta-irtás s a Bertalan-éj, Spanyolországot és Itáliát az inkvizíció borzalmai fojtogatják.

Itt helyreáll a történeti államterület épsége, el-tűnnek tornyainkról a félholdak, és minden templomban, minden nyelven, minden szertartással hálafohász száll az eget felé. Nincs párt, mely ne a politikai kon-

szolidáció útjait keresné s a feladat lényegében a magyar államférfiak mind egyetértének.

A rendek álláspontja az, hogy szakítani kell a változó dinasztiki rendszerével, s a *personál-uniót kell állandósítani* a Habsburg-ház örökös tartományaival, szigorúan kikötve a magyar királyság közjogi függetlenségének, s történeti egyéniségének épségben megmaradását.

Az eszmék erről régóta forrtak. A két korona kettős naprendszerének dualizmusával már Martinuzzi György foglalkozik, Báthory István visszatér rá, Bocskai és Bethlen formulázni próbálják, Illésházi állását veszti miatta, Zrínyi és Frangepán életüket áldozzák érte. De a gondolat megvalósulását csak kétszáz évvel később éri meg egy szerencsésebb nemzedék.

Az újkor derekán alig negyven év alatt két magyar diéta tett egy-egy korszakos lépést ebben az irányban: az 1687-iki országgyűlés kimondta a korona örökletességét I. Lipót fiutódai javára, s az 1723-iki alaptörvények kiterjesztették ezt az ő nőutódaira is.

Állandó dinasztíát s alatta nyugodt alkotmányos magyar államéletet akartak e törvények az országnak biztosítani. Amazt meg is kapta, de emezt csak sok nemzedék küzdelme és szenvedése után harcolhatta ki.

Nem a nemzet dinasztikus érzésén, nem is a dinasztíának a nemzethez való indulatján múlt, hogy egymás megértése hamarább következék el. A XVII. század végétől a XIX. század derekáig egy egész világ állt akadálynak közéjük.

A vallásháborúk elmultával, amik a népeket Európa-szerte kimerítették, alkotmányos életre lenn az erő és képesség, fenn az akarat és hajlam általán hiányzott. A középkori alkotmány-gépezetek a sok

viharban megromlottak, vagy megálltak. S a nép nem bánta, ha az uralkodók a rossz gépeket mind megállítják.

A francia napkirály már a XVII. század alkonyán kimondta, hogy „az állam én vagyok“, s a többi szuverének utána mondták, vagy gondolták, az Escorialtól a Buckingham-palotáig, a Burgtól a Kremlig, az egész vonalon. A közhatalmat az udvarok vették át a rendiségtől mindenütt.

Kialakult a *rokoko-világ*. Ami a középkorban az egyház volt, azzá lett a rokoko-ban az udvar. Ott a dogmák és kánonok, itt az etikett és stíl törvényei uralkodtak abszolút hatalommal. A középkor egyházi ideáljai és fékei nem válhatták meg a világot a lelki összhang és egyensúly hiányától, — a rokoko sem érhetett el többet annál, hogy azt a hiányt művészileg elkenőzte a tekintély és modor tetszetőségeivel. Csupa szimmetria és stilizálás az ő világa. A fák lombjait épp úgy megvonalazza, ahogy a közjogokat megnyesi; ízlést akar vinni a természetbe is, esztétikai fegyelmet a közéletbe is. A westfáli békében megszerkeszti az európai egyensúlyt, s első megteremtője az európai koncertnek.

Ezzel a világgal minden alkotmányosság összeférhetetlen volt. A spanyol felség épp úgy elbocsátotta a korteseket és juntákat, ahogy a francia felség feloszlatta a tartományi kamarákat. A brit felség épp oly kevéssé kedvelte a londoni és dublini parlamentet, mint a dán felség a kopenhágai és christianai országgyűlést, vagy az osztrák felség a Stände-k gyűlékezését s az orosz felség a kormányzóságok zemstvoit. E felfogásban egy húron pendül az egész rokoko-világ: Bécs és Potsdam azt tartja róla, amit Versailles és Windsor, Róma azt, amit Szt-Pétervár.

Hogy az alkotmányos gépek a hatalomhoz a nép

erejét vezetik föl, s a népekhez a hatalom gondjait vezetik le, — hogy a hatalomnak szüksége van a népek erejére s a népeknek joguk van a hatalom gondjaihoz: erről a XVIII. században csak az enciklopedisták elmélkednek s a salonok vitatkoznak. A vihar, mely elnémit minden vitát, s összetör minden hatalmat, a legújabb korral tör ki, hogy megindítsa a forradalmak éráját.

De a magyar közjogi harcok története nem indul a többi Európa nyomán. Ahogy nem hatott a nemzetre átalakítólag az újkor, szintoly változatlan hagyta a legjobb kor is. Nem szüntette be alkotmányos küzdelmeit a XVIII. században; nem kellett azoknak forradalmi hévvel kitörni a XIX-ikben. Sokszor nyult fegyverhez, de ezt mindig a magyar korona hűségében, az ősi alkotmány elvei alapján tette, szemközt az újkori legitimitás idegen elvének törvénytelen fel-sőbbségével.

Rákóczi Ferenc szabadságharca lényegre ugyanaz, ami Bocskaié és Bethlené; a bécsi és linzi béke nem mond ki egyebet, mint a szatmári pacifikáció; 1848–49 sem más, mint 1703–11.

A magyar rendiség mindig kész volt a koronás királlyal alkotmányos egyetértésben élni. Soha nem kérdezte, hogy rokoko-e, barokk-e, vagy ampir-e annak a különös világnak neve, mely a nemzetet királyától elválasztja, — úgy is tudta, hogy bécsi udvarnak hívják.

Ez udvar intézte szuverén teljes hatalommal az osztrák ház világpolitikáját. Itt intéztettek el a politikai vonatkozású magyar ügyek is. Az uralkodók az országot alig ismerték; annyit láttak belőle, amennyit a koronázó Pozsony városában, s a pozsonyvidéki vadászterületen láthattak.

Gödöllőig csak Mária-Terézia, Erdélybe csak

II. József jutott el. Egyebekben az udvari értesülésekre voltak utalva.

Sok szerencsétlenségnek lett ez okozójává. Mert az udvar az uralkodókat gyakran vezette félre az alkotmánysértések, váltakozva alkotmány felfüggesztésekkel, egymást érték, s mindez a nemzetet élet-halál-harcokra kényszerítette; az alkotmány halála a nemzet életét is megsemmisíthet.

Abszolutisztikus hajlamok a Habsburg-királyokból bizonyos nem hiányoztak. Hatalmi öntudatuk nem lehetett kisebb, mint a Bourbonoké, Stuartoké, Romanovoké és Hohenzollernké. Ők sem túrték szívesebben az alkotmányos fékeket, mint ezek. Ők is a Gondviseléstől népek fölé rendelt felsőbb lényeknek érezték magukat, akik a világrész sorsát igazgatják, s ehhez szükségük van erős birodalomra, hajlékony népekre, a hatalom teljességére. De mint magyar királyok, mindig készek voltak, hitlevelük alapján, a megtörtént alkotmánysértéseket orvosolni, ha meggyőződtek, hogy rendelkezésük törvénytelen volt, s az orvoslás a nemzetet megnyugtatja. Kétszáz éven át a közjogi harcokat mindig az udvar provokálja s az uralkodó csillapítja meg. A rokoko világ nem igen mutatott fel hasonló példákat a Lajosok, Jakabok, Györgyök vagy Frigyesek történetében.

Annál határtalanabb volt a bécsi udvar gyűlölete a magyar nemzet és alkotmányos szabadságai iránt. A nemzetben nem látott többet 20–30 ezer nemes család egyeteménél; az alkotmányt sem tartotta egyébként a nemesi privilegiumok gyűjteményénél. A magyar önkormányzatról az volt a véleménye, hogy csak úgy hagyható meg, ha a birodalmi ügyeket nem érinti, mert azok a korona prerogatíváihoz s az udvar kiváltságaihoz tartoznak. Magyarországot pedig akként minősítette, hogy csak egy török hódolt-

ságból rekonstruált tartomány jelentőségével bír, mely elpusztult területén, lefogyott népességével, szegény és műveletlen állapotában államéletet saját erejéből nem képes fentartani, s más jövő nem várhat reá, mint előbb-utóbb a beolvadás abba a nagy császári birodalomba, melynek a Rajnatorcolattól a Dunatorcolatig az északi s a Közép-Tenger közt kiépítése már el van határozva.

Arról a megoldásról, amire a magyar rendek törekedtek, hogy *kettős birodalom* szerveztessék, melynek nagyhatalmi érdekei fölött keletre a magyar, nyugatra a német erő örökös szövetségesen, de belső ügyekben egymástól függetlenül, — az udvar hallani sem akart.

A legalis államforma Magyarország s az örökös tartományok közt ugyan personal-unio volt, de a hatalom összes intézkedései azt jelentették, hogy e történeti királyság *beolvasztásához* már hozzáfogott.

Alig negyven év alatt kétszer ragad a rendiség tegyvert, hogy e műveletet megállítsa. Előbb a kurucok, majd a labancok állnak a nemzet élére, s két világtörténeti cselekedetben nyilatkozik meg zászlaik alatt a magyarok régi hegemon ereje.

Rákóczi táborában százezer kuruc tíz évig harcol az alkotmányos szabadságokért, s a spanyol örökösödési háborúban megrendítik a monarchiát. Pálffy táborában más százezer inzurgens négy országgal hadakozik Mária Terézia jogaiért, s az osztrák örökösödési háborúban egész Európa ellen megvédi a dinasztíát. Mindkét cselekedet a magyar álláspontot fejezi ki: egyazon gondolatot, — csak más módon. Amaz a nemzet követeléseit hajtja be az osztrák udvaron, emez a nemzet tartozását rója le a magyar trónnak. Ott nem lázadás, itt nem alázat, amit Magyarország művel, hanem a nemzet lelkének két erőteljes meg-

nyilatkozása, hogy független történeti életét folytatni s uralkodóját magához kapcsolni el van tökélve.

De az erkölcsi győzelmen kívül egyéb eredményre még sokáig kell várnia. A kurucok elbujdosnak, az inzurgensek elszélednek, a rendiség reményei sem így, sem úgy nem teljesülhetnek. A birodalmi eszme sokkal kecsegtetőbb, s a magyar állameszme sokkal nagyobb ellentétben áll vele, semhogy az udvar s a rendek politikája megbékülhetnének.

A közjogi harc egyenetlen fegyverekkel tovább foly. Az udvar részén van a hatalom, a rendek részén van a jog, s a két álláspont közt óriási mélység tátong. Mária Terézia megpróbálta betakarni, II. Lipót áthidalni, de a német birodalmi s a magyar történeti eszmeekör összeférhetetlenségén minden kísérlet megtörtött.

E küzdelem aztán visszahatott az *ország többi népeinek* öntudatára is. Érezték, hogy a hegemoniában, mely őket hétszáz évig vezetett s oltalmazta, változás készül. Egy részük megmaradt a történeti jog hagyományos hívének, a más részük, más hitre térve, a politikai hatalommal tartott, — a többi várt vagy ingadozott.

A magyar államtalaj ez ingásait az udvari politika sietett a birodalmi eszme javára értékesíteni. Magyarország megsemmisítésére a fegyveres erőt nem tartotta elegendőnek, ha előbb benne az *etnikai talaj gyökeresen át nem alakul*.

Ily talajjavításra az udvari hivatalok a török világ után, végig a XVIII. századon, meg nem szüntek törekedni.

Az udvari kamara a neo-acquistica commissiókkal idegen kegyencek kezére juttatta a magyar ősi birtok jelentékeny hányadát. Telepítő ügynökei a Rajnáig jártak, hogy az inséges svábok százezreit a

Bakony, a Dunavölgy s a Bánság felé irányítsák. Az udvari haditanács a nemzet védő erejét: a banderialis hadakat nem vette igénybe; a városokba és várakba idegen zsoldos csapatokat rakott, idegen vezérlet alatt, — a magyar ezredeket kivezényelte német és olasz ég alá, s az egész határörvidéket ki- kapcsolta a magyar kormányzések alól, hogy a horvát, szerb, román és székely gránic ezredterületet etnografiai alapon határolhassa körül. Az udvari titkos tanács kieszközölte az orthodoxia számára az egyházi önkormányzat engedélyezését, a románságot a szerb hierarchia alá helyezve, de a római szentszék engedelmével megnyitotta előtte a katolikus egyházat is, hogy abba román oltáryelvvel és keleti szertartással beléphessen. Az udvari kancellária föltárta az ország határkapuit, hogy külföldről mentül nagyobb tömegben áramolhasson be a jövevény népesség. Ellenben a magyar közéletet kémrendszerrel hálózta körül s katonai karhatalommal őriztette. S amit a megfélemlítés el nem ért, azt elvégezték a főbenjáró porók meg a kufsteini és spielbergi vártömlöcök.

A rendiség az alkotmány sáncai mögé vonul. A megyékből tiltakozások szállnak a diéták felé, a diétából sérelmi feliratok szállnak a trón felé, de vizsgáztató válasz igen ritkán érkezik. A kurucok utódai a vidéken szervezik az ellenzéket, a labancok utódai az aula tanácsstermeiben vívják az aulikus kormányzat ellen parket-csatáikat. De az udvar legfeljebb a módszeren enyhít, a rendszeren nem változtat többé.

Udvarképes magyar hazafiak az udvari köröktől azt a feleletet kapják, hogy a nemzet lejátszotta történeti szerepét, népek élén hegemoniát többé nem gyakorolhat, mert nyolcszáz éven át csak nyers őseréjével élt, de *magyar kultúrát teremteni* nem tudott: ezért fogja most az osztrák ház alatt a német kultúra

megsemmisíteni. Még az aula mérsékelt elemei is oda nyilatkoznak, hogy nemzeti kulturát a bécsi udvar nem képes adni a magyarnak, mert ahhoz nem tud, — de német műveltséget szívesen ad; a szláv poroszok így lettek németekké, s értékes faji erkölcsük most a germán történelemben érvényesül: a turáni magyar barbár lelki kincseinek szintén nagyobb értéke lesz, ha azokkal a német szellemvilágba lép.

E felfogást hallhatta Magyarország csakhamar a trón magasságából is. Mária Terézia még puha kézzel könnyíti a nehéz utat, melyen a magyar arisztokrácia egy része a nemzetről elfeledkezés lejtőjére indul. II. József már kemény kézzel, erőszakosan germanizál, s egy tollvonással beszünteti a magyar alkotmányos életet.

Nagy volt e megpróbáltatás. De a magyar rendek feladatuk magaslatán álltak. Egyik kezükkel védelmezték az ősi alkotmányt, másik kezükkel teremtettek nemzeti kulturát.

Védő harcuk az alkotmány sáncai közt a csodával határos. Vissza tudtak utasítani minden támadást és megtartották a nemzet számára a tisztos ódon várépületet. Ők voltak a kontinensen már az utolsó rendiség, mely az ősi szabadságokért a küzdelmet még nem adta fel. A nemes lengyel konföderáció feldarabolása s a nemes velencei signoria köztársaságának föloszlatása csak erősítette fogadalmukat, hogy ők a végsőig kitartanak.

Amily keményen néztek II. József alatt az absolutizmus szemébe, épp oly rendületlenül állták meg helyüket a forradalmi zivatarok rázkódtatásai közt. Hozzájuk is elhallatszott a „Marseillaise“ lángoló dala, nekik is küldött a korz óriás lázító kiáltványt, — de ami Európa minden nemzetét mámorossá tette, s

aki Európa minden trónját megrendítette: a magyar nemeseket alkotmányos álláspontjukról — sem az, sem ez — nem bírta eltántorítani. I. Ferencről sem kívántak ők többet, mint II. Józseftől; az ország jogait követelték Wagram után is, miként elődeik Sz. Gothárd után és utódaik Sadova után.

De az alkotmányban csak az állam testi szerveit védhették meg a német abszolút uralom ellen. A nemzet lelki tehetségeit magyar kultúrával kellett megvédeniök a hatalmas német műveltség prepotenciája ellen. S alig száz év alatt végbevitték ezt a csodát is.

Nem indultak töretlen utakon. A magyar kultúra a renaissance s a reformáció kettős jegyében már százévekkel előbb kialakult. Első virágzását az erdélyi fejedelmek alatt érte meg, hol az akadémikus tudományoktól az ötvösművészetig, a magánlevelek műprózájától az enciklopediáig mindenben a nemzeti génusz ereje löktetett. A Királyhágón innen már a XVII. században rétori szárnyakat ad a magyar igének Pázmán Péter ajaka, — és Zrínyi hárfája éposi méretekben s távlatokban állítja a magyar lélek elé nemzeti történelmét a Zrínyiász verseivel.

A háborús százévek rázkódtatásai, a sok elvesztés, s a még több csalódás megállították e zsenge kulturát, de nem törölhették el a magyarság lelkéről annak első irányító vonalait.

Ezekén a nyomokon haladt most a magyar rendiség előre, hogy megvédhesse a nemzet politikai álláspontját a kultúra fegyvereivel is, ahonnet a hatalom nem tudta politikai fegyvereivel őt kimozdítani.

A küzdelem élén a felség magyar testőrei járnak. Tőlük, a bécsi udvarból, indul ki Magyarország szellemi revindikációjának gondolata. A Bessenyeiek,

Barcsaiak, Bárócziak és Kisfaludiak kezdik a művet, amit a megyékben a Kazincziak és Berzsenyiek, a Csokonaiak és Katonák, a Kölcseiek és Vörösmartyak, Erdélyben a Telekiek és Orczyak folytatnak. Az egész magyar értelmiség velük van. Hazafiúi érdemmé lesz az írás, hazafias kötelességgé az olvasás. Armalista nemesek, banderialis hadvezetők, országzászlósok ivadékaik lesznek a toll, a lant mestereivé, s az ősök páncélos alakjai a kastélyok és kuriák faláról csodálkozva hallgatják az unokák tudományos vitatkozásait. A szülői ház szeretetéből kényesen nevelt úri hölgyeket, fényes jövőnek indult ifjakat szent rajongásuk világgá menni késztet, hogy vándorbottal kezükben, álnév alatt, megteremtsék a magyar színművészetet. Az alkotásnak eddig nem ismert vágyát és ihletét gerjeszti föl a közszellem e csodálatos kor kiválasztottjaiban. Addig nem sejtett tehetségek bontják ki szárnyaikat, éreztetik erejüket. S mindez a nemzeti öntudatosságot és ellentálló erőt növeli az egész vonalon.

E munka hevében megszűnik minden felekezeti ellentét: a magyar kultúráért együtt dolgozik szerzetes tanító-rend s protestáns kollégium. Kiegyenlítődnek a fajellentétek is: német és szláv szülők ivadékaik állanak a magyar nyelv és tudás leglelkesebb művelői közé. Lehullanak az osztálykorlátok; a nemzeti kultúra nem a rendeké, hanem az egész nemzeté, — az úri osztály gazdagon szórja a népek, ami igaz gyöngyöt termelt, s a nép is fejedelmileg fizet: Petőfit adia érte.

De ez evolúció hullámai csakhamar átcsapnak a magyar kultúra területéről a közjogi kérdések felé s ott óhatatlan volt az összeütközés a bécsi udvarral, melyet a nemzet szelleméletének váratlan szárnybontása csak meglepett s zavarba hozott: az első offen-

zív lépés közjogi téren végső leszámolásra ingerelhetné.

A konzervatív hazafiak előtt akarják megóvni a nemzetet. Maga Széchenyi István, a korszak vezérlő lelke, ki harminc év alatt egymaga többet dolgozott és alkotott a magyarság jövőjének, mint a többi nemzedékek 300 éven át, — most jóslatot mond a közel ezer éves országról, hogy nem volt, de lesz, ha dolgozik, s távol tartja magát az alkotmányjogi és a kormányrendszerek fölött Európaszerte viharzó vitáktól, amik mindenütt polgárháborúkra vezettek, és Magyarországot megfognák semmisíteni.

Széchenyi gondolatokkal termékenyíti meg a nemzete lelkét, célokat tűz ki eléje, foglalkoztatja, dolgoztatja, nehogy ráérjen ama külső áramlatokra figyelni, s beléjük sodortassék, mielőtt megerősödött. A nemzet sokáig nem is ejt ügyet a külső világ forrongásai felé: jobban érdekli őt a szent szövetségnél az akadémia megalapítása; a juliusi forradalomnál az első dunai gőzhajó; az angol parlamenti reformnál a lánchíd alapkövetétele, s a görög és lengyel szabadságharcoknál a Vaskapu- és Tiszaszabályozás.

De alig terjed el a hír, hogy a februári forradalom áramlata Bécsbe ért, s már megdöntötte a dikasztériális rendszert, megfutamította az udvar politikusait, és népképviselési alapon felelős miniszteriumot állított Ausztria fölé: e fordulat Magyarországon rögtön megteremti a követelő közvéleményt, hogy az ódon kiváltságokra épített magyar rendi állam hasonlóan átalakíttassék modern jogállammá, melyet Ausztriához csak a pragmatika szankció csatol.

A nemzet elérkezik a harmadik sorsforduló elé; Széchenyi szelleme megtörlik a harc és katasztrófa előérzetétől. A vezérszázlót ekkor a másik ve-

zérő szellem : Kossuth Lajos ragadja kezébe, s megindítja a történet nagy hajtó kerekeit.

Hasztalan a magyar doktrinärek aggodalma, hogy Ausztria poliglott népei közt a népképviselő nem fog beválni, s a parlamentárizmus az államnak etnikai elemeire széthullását eredményezheti. Hasztalan a magyar konzervatívok értelme, hogy történetünkben eddig minden alkotmányreformhoz régi erős nemzeti intézmények szolgáltatták az alapot: az ősi törzsszerkezetből lett királyi várszerkezetben nemzeti alap a nemzet dinasztiaja volt, — a dinasztia egyeduralmából lett választó királyságban nemzeti alap a nemzet rendisége volt. Ellenben a rendi államból leendő parlamentáris államnak mi fog adni nemzeti alapot, s mi fogja fentartani a magyar hegemoniát — poliglott népesség közepett?

A közvélemény azt felelte mindezekre, hogy alap a magyar népesség egyeteme lesz, mely az országban legszámosabb, legrégibb, legvagyonosb és legműveltebb. Ez fogja fentartani a parlamenti alkotmányt, benne a többség-elv és túlsúly alapján a magyar hegemoniát, s bármely ellenség támadjon reá, megvédi erejével mindkettőt.

A kocka ezzel elvettetett. A legbátrabb konzervatívok sem tudtak többé a rendi alkotmány tarthatóságához bizni; a legmegfontoltabb liberálisok sem mertek többé a parlamenti alkotmány állhatatlanságától félni.

A magyar rendiség a nagy hivatást, melyet még az Árpád királyoktól vett át, befejezettnek tekinthet. S miként 600 évvel előbb saját előjogaihoz a nemzet létét kötötte, mert nem kételkedett azokban, úgy nem ragaszkodott most többé hozzájuk egy per-cig is, mert nem hihetett többé bennük. Kivonult az ősi alkotmány tisztes ódon bástyafalai közül, amiket

félezer évnél tovább híven megvédett, s átadta a magyar ősi közjogok várépületének kulcsát a jogos tulajdonosnak: a nemzet egyetemének, átadta vele összes kiváltságait. Maga a nádor eszközölte ki V. Ferdinándtól a királyi szentesítést.

De jött a harc, s a nemzetnek, mint minden nagy küzdelemét, elszigetelten kellett azt végig vívnia. A reakció egész Európában győzött a forradalmak fölött: az udvar is diadalmasan vonult Olmücből vissza Bécsbe, s eltörölve úgy Ausztriában, mint Magyarországon a szentesített 1848-iki törvényeket, V. Ferdinánd lemondása után, serdülő unokaöccsének császári teljhatalma alatt, végrehajtotta a nagy osztrák imperiummal való kísérletet.

Az egész világ a küzdelemre figyelt, mely erre megindult. Európa és Amerika nemzetei részvételt követték a magyar hadjárat hullámlását. Még a bárának tartott török is emberségesen oltalmazta meg a hozzá menekült emigránsokat. És eljött a katasztrófa, de abból nem jutott öröm sehova és senkinek. A legyőzött Magyarországra nagy szenvedések, a győzőkre nagy csalódások vártak.

Csalódtak első sorban azok a népek, melyek sok száz évi közös történetünk dacára a magyar állameszme ellen vonták ki fegyverüket. Csalódott az a szomszéd nagyhatalom is, mely a nemzet ellentálló erejét megtörni segített. Legnagyobb csalódás az ifjú uralkodót érte, midőn őseinek régi eszményében: a birodalmi egységben, az abszolút uralomban nem találhatta meg sem az erős nagyhatalmi állás, sem a nyugodt belső fejlődés szilárd alapjait. A csalódások tükrében meg kellett látnia a császári udvar 400 éves törekvéseinek minden tévedését, — a nemzet pedig a szenvedések tükrében megláthatta saját 400 éves küzdelmeinek igazolását.

A Gondviselés úgy rendelte, hogy ez vezessen megértésre, közeledésre, kiegyezésre a dinasztia s a nemzet közt. A nagy triaszból a harmadik geniusz állt ekkor a magyar ügy élére: Deák Ferenc és bevégezte a nagy békeművet, melyet Széchenyi és Kossuth kezdtek, más utakon. A két korona dualizmusában megtalálhatta végre a nemzet, amit Mohács óta hasztalan keresett: a nyugodt belső fejlődésnek s a nyugodt európai pozíciónak hathatós biztosítékait.

Az uralkodó megbízott „az ősi erényben“, végkép elejtette az imperiális eszme hagyományos fonálát, s ő lett Magyarországon a legalkotmányosabb király: neki adatott, hogy átvezethesse a nemzetet a magyar államélet milleniumának szent határjelen.

E történetfolyás ime megmondhatja, miért volt Magyarország, sok ajkú népességgel, nemzeti állam ezer év során, s miért élhette túl e szervezetben a középkori Európának minden többi államát. Megmondja e történet, hogy tíz évszázad alatt egy vezérlő elv vonult benne végig: a magyar hegemonia gondolata. Ezért küzdött, eszerint élt a nemzet, — ezt követte korszakról korszakra, s a változó viszonyokhoz képest, alkotmányból alkotmányba, de mindig következetesen, s mindig ugyanezt.

A magyar hegemonia benne volt a törzsszerkezet etnikájában mint természeti erő, a keresztény királyság várrendszerében mint szuverén tekintély, a rendiség arisztokratikus intézményében mint kiváltságos előjog, benne van a népképviselési alkotmányban is, mint a többség és túlsúly törvényes joga.

Magyarország mindig poliglott ország és mindig magyar állam volt, mert a magyar etnika túl-

súlya tartotta fenn az egyensúlyt, magyar vezetés tartotta fenn az összhangot a sok többi kisebb nép között.

S ez mindig így lesz, amíg Magyarország áll, s a magyar nemzet él. Az életbüllámok változtathatnak, folyvást módosítanak is az etnikai közállapoton. De államélet ez ország területén csak addig lesz, míg magyar hegemon erők élnek benne, s szervezetéből a magyar lélek el nem költözik.

